

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΕΛΦΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΥΡΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΛΟΘΕΩΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ, ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1948

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΟΡΤΣΙΛ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ 1948

Ε.Π.Ε. 2008
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΦΩΤΗ ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

Στην πεσμένη Κολώνα

*Τ' ανάστημά σου τό τρανό και τής χοντρής κοκκάλες
θαράζω, καθώς κοιτάσαι ξαπλωταριά μπροστά μου.
Μά πειό μεγάλη φαίνεσαι από τής όρθής τής άλλες,
καλιές συντρόφισσες, γιατί κανείς πριν πάση χάμου
νακρός, σωστό τό μέτρο του νά δείξω δέ μπορεί.*

25 Μαγιοῦ 1914 Γαίτην γράφω

Αυτόγραφο τοῦ Βλαχογιάννη

Στήν πεσμένη Κολώνα

Τ' ανάστημά σου τό τρανό και τής χοντρής κοκκάλες
θαράζω, καθώς κοιτάσαι ξαπλωταριά μπροστά μου.
Μά πειό μεγάλη φαίνεσαι από τής όρθής τής άλλες,
καλιές συντρόφισσες, γιατί κανείς πριν πάση χάμου
νακρός, σωστό τό μέτρο του νά δείξω δέ μπορεί.

25 Μαγιοῦ 1914

ΓΙΑΝ. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

(1867 - 1945)

Τὰ μεγάλα και άθάνατα χρόνια του Εικοσιένα έχουν έμπνεύσει και άπασχολήσει πολλούς έρευνητές και λογοτέχνες. Άπ' άλλους αυτούς όμως κανείς, είναι κοινή όμολογία, δέν άφροσιώθηκε με τόσο πάθος στην έρευνά τους, και κανείς δέν μάς έφερε με τό έργο του τόσο κοντά στην ψυχή και την άτμόσφαιρά τους, όσο ο Γιάννης Βλαχογιάννης. Ολόκληρο τό έργο του, λογοτεχνικό και ιστορικό, κέντρο και πηγή έχει τό Εικοσιένα· κι ήταν τόση ή λατρεία του γι αυτό, ώστε νόμιζε κανείς ότι κι' ο ίδιος δέν ήταν παρά μία προβολή και έπιβίωση από τά μεγάλα εκείνα χρόνια με όλη την έξαρση και τή δύναμή των. Για να κατανοηθή όμως πληρέστερα τό έργο του είναι άνάγκη να γνωρίσουμε και τή ζωή του δυνατού μά βασανισμένου αυτού ανθρώπου, τή γεμάτη έγκαρτέρηση, πατριωτισμό και θεληματικότητα.

Τά στοιχεία που έρχόμαστε να έκθέσουμε έχουν πηγή τόν ίδιο τό Βλαχογιάννη· είναι διηγήσεις του, που είχαμε άκούσει από τό στόμα του, στα χρόνια τής κατοχής, στην περίοδο που είχα τήν τιμή να σταθώ βοηθός άσήμαντος στο έργο του τό βιβλιογραφικό και άρχειακό και μάλιστα τό σχετικό με τόν «Καραϊσκάκη» του. Σε όλα αυτά όμως, που συμπληρώνονται με είδησεις διάσπαρτες στα έργα του και στην άλληλογραφία του τήν άγνωστη και ένδιαφέρουσα, δε θα βρή ή άναγνώστης τή γοητεία που είχε ο λόγος του ο δωρικός ο τόσο πηγαίος και άληθινός, θα βρή όμως τήν άκρίβεια, τό σεβασμό προς τήν εργασία του, φόρο έλάχιστο στον άνδρα που τόσα πρόσφερε και στα γράμματα και στην ιστορία.

ΟΙ ΠΡΟΓΟΝΟΙ ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΟ ΣΟΥΛΙ

Ο Γιάννης Βλαχογιάννης, που ή ζωή του ή πρόσκαιρη τελείωσε σένα κρεββάτι του «Ευαγγελισμού» στις 23 Αυγούστου 1945, (όπου τόν έφερε μία κατάπτωση του όργανισμού του, άποτέλεσμα και του μόχθου του του τεράστιου και των 78 χρόνων που έβάραιναν στην άλύγιστη ράχη του, περισσότερο όμως τής άπαίσιας Κατοχής), είχε πατρίδα τόν Έπαχτο (Ναύπακτο), που μάς θυ-

μίζει και τό φιλολογικό του ψευδώνυμο «Γιάννος Έπαχτίτης». Τά περισσότερα δημοσιεύματα, παλιά και νεώτερα, δικά του και ξένα, τόν φέρουν γεννημένο στα 1868, φαίνεται όμως να ήταν μεγαλύτερος κατά ένα τουλάχιστο χρόνο, άφου ένα σημείωμα του γραμμένο, όπως σημειώνει, καθ' ύπαγόρευση τής μητέρας του, γράφει: «Έγεννήθη τήν 27 Ιουλίου 1867 έορτήν του Αγίου Παντελεήμονος, ώραν 10 τής νυκτός προς τήν 28ην».

Ο Έπαχτος στα χρόνια αυτά δέν είχε τήν αύγλη και λαμπρότητα που είχε στα περασμένα χρόνια, τής Βενετσιάνικης και τής Τουρκικής κυριαρχίας, που κράτησε έως τά τέλη του Ιερού μας Αγώνα. Οι κάτοικοί του που στα 1828 είχαν φθάσει τούς 3101¹, στα 1890 ήσαν 2296, θα ήσαν ακόμα λιγώτεροι στα 1867 και ήταν φυσικό αυτό· μετά τήν ειρηνική άποχώρηση των Τούρκων ή Κυβέρνηση Καποδίστρια έδωσε τό άπαρτο αυτό κάστρο σε Σουλιώτες πρόσφυγες που άναμίχτηκαν με βουνήσιους Έπαχτίτες, άμοιβή για τήν άταίριαστη παληκαριά τους, μά και παρηγοριά για τό Σούλι, που νοσταλγούσαν πάντα και με τόνειρο του γυρισμού στα ιερά του χώματα έσβυναν στα μελαγχολικά σεράγια των Τούρκων, που ήταν τώρα δικά τους κατοικητήρια². Από τούς Σουλιώτες αυτούς κρατούσε κι' ο Βλαχογιάννης από τή μάνα του. Τό όνομά της Άναστασία θύμιζε τόν πρόπαπο του Βλαχογιάννη Άναστασούλη, που είχαν σκοτώσει οι Τούρκοι, άφου τόν πιάσανε με προδοσία, όπως διηγείται ο Βλαχογιάννης στον περίφημο «Ξενιτεμό» του, τό πρώτο διήγημα³, που με τόσο ένθουσιασμό είχαν υποδεχθεί και ο Παπαδιαμάντης κι' άλλοι φίλοι του (Καρκαβίτσας, Μητσάκης, Κρυστάλλης). Η Άναστασία, που είχε κι' άλλη άδελφή, τή Μαρία, είχε μητέρα τή «Γκέλια» (= Άγγελική, που τόνόμά της άνάστησε και ή έπιζώσα άδελφή του Βλαχογιάννη) κόρη τής Δημήτρω Λάμπρο Γκώβαινας, τής περίφημης ήρωίδας Σουλιώτισ-

1. Στατιστική 1928 σελ. 17 Νουχάκη, χωρογρ. πίναξ σ. 127.

2. Βλ. Ν. Κασομ. ένθυμήματα ... Γ' σ. 186 σημ.

3. «Φωνή τής Ήπειρου» 25 Φεβρ. 1893.

σας, που είχε ξεχάσει κι' ο χάρος, ίσως για να δοθῆ εὐκαιρία στο ἔγγονάκι της τὸ Βλαχογιάννη νάκούση ἀπὸ τὰ χεῖλη της τίς τόσο συναρπαστικές διηγήσεις της γιὰ τὸ Σοῦλι καὶ τοῦ Μεσολογγίου τὰ πάθη... Χωρὶς τὴν ἐπίδρασή της, χωρὶς τὴν ἐπίδραση τοῦ περιβάλλοντος που ἀποτελοῦσε μιὰ ἐπιβίωση τοῦ Σουλιῦ, ὁ Βλαχογιάννης δὲ θὰ εἶχε χαρίσει τοὺς ἐξαισίους πίνακες τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐποχῆς, που μᾶς δίνει στὰ «Μεγάλα χρόνια» πρὸ πάντων, ὅπως δείχνουν καὶ τὰ σημειώματά του¹.

Τὸ Σοῦλι καὶ Μεσολόγγι, που μᾶς γνωρίζει ὁ Βλαχογιάννης, εἶναι τὸ Σοῦλι καὶ Μεσολόγγι που γνώρισε ὄχι ἀπὸ βιβλία, μὰ ἀπὸ τὴν ἡρώιδα προμάχη του, τὴν ψηλὴ ἀκατάλυτη Σουλιώτισσα, (ὅπως τὴ χαρακτηρίζει) που γλύτωσε στὴν «Ἐξοδο» βασιτώντας τὸ κόνισμα τοῦ σπιτιοῦ (ἓνα τρίπτυχο που φύλαγε ἀκόμα ἀπὸ τὸ Σοῦλι), κι' ἔκλαιγε στὴ θύμησή τους τὸ Σοῦλι καὶ τοῦ Μεσολογγίου τὰ πάθη, σὰ νάτανε μπροστὰ τῆς ἀγέραςτα².

Εἶχε ὅμως κι' ἓνα ἄλλο λόγο· νὰ λατρεύῃ τὴν προμάχη του αὐτὴ ὁ Βλαχογιάννης· ἦταν καὶ νουνά του· νῆπιο—ὅπως μᾶς ἔλεγε συχνά—τὸν εἶχε πάρει στὰ χέρια της τὰ λιπόσαρκα κι' ὑστερα ἀπὸ πολὺωρη πορεία, ξυπόλυτη, ὅπως εἶχε τάξει, τὸν ἔφερε ψηλά στοῦ «Αἰ Γιάννη τὸ μοναστήρι, ὅπου τὸν βάφτισε ἓνας σεβάσμιος καλόγερος, τὴ μέρα που γιόρταζε τὸ μοναστήρι, 29 Αὐγούστου, (ὅπως μᾶς πληροφορεῖ κι' ἓνα σημείωμα τοῦ Βλαχογιάννη). Ὁ Βλαχογιάννης ἐπίστευε ὅτι αὐτὸς ἦταν κι' ὁ λόγος που πῆρε τὸ ὄνομα «Γιάννης»· τὸ πιθανώτερο εἶναι, ὅτι δόθηκε γιὰ ν' ἀναστήσῃ τὸ ὄνομα τοῦ προπάπου του ἀπὸ τὸν πατέρα, Ἰωάννη Βλάχο, στὸν ὁποῖον ὀφείλεται καὶ τὸ ἐπίθετο «Βλαχογιάννης», κοινὸ σὲ ὄλους τοὺς Βλαχογιανναίους τοῦ Ἐπάχτου· πρὶν ὅμως μιλήσουμε γιὰ τὴ σημαίνουσα αὐτὴ φυσιογνωμία, ἄς συμπληρώσουμε τίς εἰδήσεις γιὰ τοὺς προγόνους τοῦ Βλαχογιάννη ἀπὸ τὴ μάνα του. Ἡ Δημήτρω Λαμπρο Γκιώναινα, ἦταν στὰ 1834 30 χρονῶν, σύμφωνα μὲ κατάλογο Σουλιωτῶν καὶ Ἡπειρωτῶν οἰκιστῶν Ναυπάκτου 14/5/1834, ἐπομένως στὴν ἔξοδο τὴν ὀλοῦστερη τοῦ Μεσολογγίου ἦταν 22 χρονῶν μικρονύφη· τὴν κόρη της Γκέλια ἀπέκτησε στὰ 1827, ἓνα δηλ. χρόνο μετὰ τὴν ἔξοδο. Ἡ πληροφορία λοιπὸν ὅτι κρατοῦσε τὴν τραγικὴ ἐκείνη νύχτα καὶ τὴν κόρη της πρέπει ν' ἀναθεωρηθῆ (ἐκτὸς ἂν ὑποτεθεῖ ὅτι τὴν ἔφερε στὰ σπλάχνα της). Ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ πληροφοροῦμαστε ὅτι εἶχε κι' ἄλλη κόρη, τὴν Ἀναστασοῦλα, που γεννήθηκε στὰ 1830, ἀφοῦ στὰ 1834 (ἢ Ἀναστασοῦλα) ἦταν νῆπιο 2 χρονῶν. Ἡ Λαμπρο Γκιώναινα ἔκλεισε τὰ μάτια της κατὰ τὴ σημείωση τοῦ Βλα-

χογιάννη σὲ ἡλικία 90 χρονῶν, δηλ. στὰ 1894. Ὁ σύζυγος Λαμπρο Γκιώνης ἦταν στὰ 1834 40 χρονῶν, γεννήθηκε λοιπὸν στὰ 1794· καὶ στὴν ἔξοδο ἦταν 32 χρονῶν παληκάρι. Γιὰ τὸν ἀδελφὸ του Γιώτη Γκιώνη, τὸν ἡρωικὸ ἀντιστράτηγο που ἔπεσε στὸ Μεσολόγγι, δὲ βρίσκουμε εἰδήσεις στοὺς καταλόγους που ἀναφέραμε· συναντοῦμε μονάχα τὸ ὄνομα Γιώτη Λαμπρο που στὰ 1834 εἶχε ἡλικία 28 (στὴν ἔξοδο 26) καὶ τῆς κόρης του Ἀλεξάνδρας· μιλοῦν ὅμως γιὰ τὸ τέλος του τὸ ἡρωικὸ καὶ τραγικὸ μαζί καὶ τὰ «Ἑλληνικά Χρονικά» καὶ ὁ Σπυρομίλιος στὰ ἀπομνημονεύματα τῆς β' πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου. Στὰ «Ἑλλ. Χρονικά» ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς «Μετὰ τὴν μεσημβρίαν (τῆς 16 Ἰουλίου 1825) ... οἱ Τούρκοι ἀφοῦ ἐγέμισαν τὴν ὑπὸ τὸ κανονιοστάσιον (τοῦ Μπότσαρη) τάφρον κατεσκεύασαν ἐκεῖσε πυρπολικὴν ὑπόνομον (mine) εἰς τὴν ὁποῖαν βαλόντες τὸ πῦρ καὶ τὸ πλεῖστον μέρος ἀνατρέψαντες ὤρμησαν διὰ τῆς προξενηθείσης χαλάστρας καὶ ἔστησαν τὰς σημαίας ἐπὶ τοῦ τείχους. Ἄλλ' οἱ φυλάσσοντες τὴν θέσιν ταύτην Ἕλληνες ἀντεστάθησαν, μὲ τόσην γενναιοκαρδίαν, ὥστε ὄχι μόνον τὸ κανονιοστάσιον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ὑπερησπίσθησαν, ἀλλὰ καὶ πολλοτάτους ἐφόνευσαν καὶ τοὺς λοιποὺς ἠνάγκασαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ὄπισθεν. Τότε πάλιν ἐγεμίσαμεν τὴν χαλάστραν μὲ στρώματα καὶ προσκεφάλαια καὶ περιενδύσαμεν αὐτὰ μὲ σανίδας καὶ χῶμα. Ἡ εἰς τὴν πρᾶξιν ταύτην προξενηθεῖσα ζημία τῶν ἐχθρῶν ἐστάθη εἰς 300 φονευμένους, ἐνῶ ἀπὸ ἡμᾶς ἐπληγῶθησαν δύο, ὁ ἀντιστράτηγος Δημ. Ρινιάσας καὶ ὁ χιλιάρχος Γιώτης Γκιώνης, καὶ ἐφονεύθησαν πέντε ἢ τρεῖς ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἦσαν ἐργάται σκάπτοντες εἰς εὐρεσιν τῆς πυρπολικῆς τῶν ἐχθρῶν ὑπόνομου καὶ διὰ τοῦτο πλακωθέντες εἰς τὸν λάκκον, ὅταν ἐγινεν ἡ ἐκπυροσκόρησις»¹. Ἡ διήγησις τοῦ Σπυρομιλίου που εἶναι καὶ πληρέστερη καὶ ἀκριβέστερη, γιὰτὶ προέρχεται ἀπὸ εἰδικό, πρωταγωνιστὴ μάλιστα στὰ γεγονότα, ἀνεβάζει τίς ἀπώλειες τῶν ἐχθρῶν σὲ 500 νεκροὺς καὶ 500 πληγωμένους καὶ τῶν Ἑλλήνων σὲ 5 ἐργάτες νεκροὺς, 5 στρατιῶτες νεκροὺς καὶ 15 βαρεῖα πληγωμένους· ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦσαν καὶ οἱ ἡρωικοὶ ἀντιστράτηγοι (ὄχι χιλιάρχοι) Γιώτη Γκιώνης καὶ ὁ ἡρωικὸς ἐπίσης ἀντιστρ. Δημ. Ρινιάσας. Γιὰ τὸ Γιώτη Γκιώνη γίνεται λόγος καὶ στὴν ἀκόλουθη δημοσίευσή, που βρίσκεται στὰ χαρτιά του Βλαχογιάννη: «Δηλοποιούμεν οἱ ὑπογεγραμμένοι ὅτι ὁ ἀντιστράτηγος Γιώτη Γκιώνης ὅπου ἦτον εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου εἶχεν ὑπὸ τὴν ὄδηγιαν του στρατιώτας ὀγδοῆντα ἦτοι 80: κατὰ τὴν διαταγὴν τῆς Σ. Διοικήσεως, διὰ δίδομεν τὸ παρὸν ὅπου ἀνήκει.

1. «Μεγάλα Χρόνια» σ. 130, 131, 134 κλπ.

2. Βλ. «Πρόοδος Ἀκαρνανίας» 27-5-1923.

1. «Ἑλληνικά Χρονικά» ἐφ. πολ. ἐκδ. ἐν Μεσολογγίῳ, ὑπὸ Ἰ. Μάγερ ἀπὸ Ἰανουαρ. 1824 - 20 Φεβρ. 1826. Ἀθῆναι 1840 Β 79.

1826: μαΐου 2 Ναύπλιον
Α. Βεΐκος, Ν. Ζέρβας:
Χρῖστος Κουτσουνίκας (:)

Ἐκ τῶν ὑπογράφωντας ὁ Ν. Ζέρβας ἦταν πρῶτος ἐξάδελφος τῶν Γκιώνηδων¹. Ἀνάμεσα στοὺς ἄνδρες αὐτοὺς θὰ ἦτο πιθανῶς καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γιώτη Λαμπρο Γκιώνης, πού ἐπέζησε μαζί με τὴ σύντροφό του Δημήτρω (Λαμπρο Γκιώκαινα.)

Στὴν οἰκογένεια Βλαχογιάννη μνημονεύονται καὶ παπᾶδες. Ὁ Ζαφείρης ἢ Παπαζαφείρης ἦταν γόνος μιᾶς τέτοιας οἰκογένειας. Γιὰ ἓναν ἀπ' αὐτοὺς ὁ Βλαχογιάννης ἀναφέρει τὰ ἐξῆς στὰ σημειώματα πού συνοδεύουν «Τὰ μεγάλα χρόνια»: «Ὅταν οἱ ἐπίσημοι Σουλιῶτες εἶχαν ἀρχίσει νὰ μιλᾶνε γιὰ τοῦ Σουλίου τὴν παράδοση τὴ δευτέρα ἓνας παπᾶς ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Γκιώνη συχνὰ τοὺς φοβέριζε «κοιτᾶτε καλά νὰ μὴ σαχτήτε (συβιβαστήτε), φίλτες, φίλτες θὰ βγοῦμε ἀπὸ δῶ μέσα (φίλτες ἀρβ. = κλωστές)». Γι' ἄλλον Παπασουλιῶτη ἀπὸ τὴν ἴδια φάρμα ὁ Σπυρομίλιος γράφει: «ὁ δὲ ἱερεὺς Διαμάντης Σουλιῶτης γέρων ὢν καὶ ὁποῦ δὲν ἠδύνατο ν' ἀκολουθήσει τὸ στράτευμα ὑπεσχέθη νὰ τεθῆ εἰς τὴν πύλην τῆς πρὸ καιροῦ κατασκευασθείσης ὑπονόμου ἔμπροσθεν τῆς Μεγάλης Τάμπιας ὑπὸ τὸν προφυλακτήριον δρόμον καὶ νὰ τῆς δώσῃ πῦρ, ὅταν ἤθελε ἐπισωρευθῶσιν οἱ Τούρκοι διὰ νὰ ἐμβοῦν εἰς τὸ φρούριον καὶ οὕτω ν' ἀποθάνῃ, ἀλλὰ ν' ἀποθάνῃ μετὰ Τούρκων πολλῶν». Πρόκειται γιὰ τὸν παπᾶ πού ἐνέπνευσε στὸ Βλαχογιάννη τὸ ἀριστουργηματικὸ ψυχογράφημα «Παπασουλιῶτης» («Μεγάλα Χρόνια» σ. 54).²

1. «Μεγάλα Χρόνια» σ. 130.

2. Ἡ καταγωγή τοῦ Βλαχογιάννη ἀπὸ σοὶ λευτικὸ ἐξηγεῖ κάπως, νομίζομε, καὶ ὀρισμένες ἐκδηλώσεις εὐλάβειας, πού ἂν καὶ σπανίζουν εἶναι ὅμως ἐνδιαφέρουσες. Νά μερικές:

Κάποτε πού ἔτυχε νὰ περνοῦμε ἀπὸ τὴν Πλάκα, καθὼς σιμῶσαμε στὴν Ἁγ. Αἰκατερίνα ὁ Βλαχογιάννης σταμάτησε ὄχι βέβαια γιὰ νὰ σταυροκοπηθῆ ὑποκριτικᾶ, ἢ ἀπὸ συνήθεια, καὶ ἀρχισε νὰ μοῦ μιλάει γιὰ τὴν ὑποβολή πού εἶχαν οἱ ἑσπερινοὶ κάτω ἀπὸ τέτοια παλιά ἐκκλησιάκι· σὲ παρόμοια κατάσταση ψυχολογικὴ θὰ βρέθηκε ἀσφαλῶς κι ὅταν ἔγραψε «τὸν Ἑσπερινό» του, ἓνα ἀπὸ τὰ ἐξαισία ποιήματά του, πού τυπώθηκε στὰ 1896.

Ἄλλη φορά, καθὼς μᾶς ἱστοροῦσε γιὰ πολλοστὴ φορά τὸ ταξίδι του στὴ Σάμο με τὸν Πάλλη, μᾶς ἔλεγε ὅτι μπαίνοντας σένα ἐρημόκκλησο, ἔρριξε ἓνα μεγάλο σχετικῶς νόμισμα, κι ὁ Πάλλης, ἀνίδεος ἀπὸ τὴς συνήθειες τοῦ τόπου, τὸν ἐπέκρινε ὄχι τόσο γιὰ τὴν εὐλάβεια ὅσο γιὰ τὴ σπατάλη του.

Τὴν εὐλάβεια πρὸς τὰ γραφικὰ βυζαντινὰ ἐξωκλήσια δείχνει καὶ ἡ συνήθεια πού εἶχε νὰ στέλνῃ σὲ φίλους του φωτογραφίες καὶ εἰκόνες βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν. Ἐνας φίλος του στὸ Λονδίνο πού θυμῶταν με νουσταλγία ὁ Βλαχογιάννης στὰ χρόνια τῆς κατοχῆς, τοῦ ἔγραφε, ἀφοῦ πῆρε μία τέτοια φωτογραφία: «Πῆρα τὴ φωτογραφία τῆς ἐκκλησίας πού μοῦστειλες· ἡ ἰδέα θαυμασιὰ καὶ ὡραία· μὰ δὲν εἴμεθα τόσο μακριὰ ἀπὸ τὴ Λόντρα καὶ τὸ περιβόλι ὄχι τόσο πολὺ μεγάλο. Μὰ ἡ ἰδέα τόσο δημοφῆ καὶ δὲν ξέρεις ἂν μὴ μᾶς, ὅταν οἱ δουλειᾶς ὀρθοποδῆσουν ὀλίγο, ἂν δὲν κάμωμεν κι αὐτό· καὶ τὸ πρῶτο ἐκκλησίασμα ἐσὺ ἐπὶ κεφαλῆς...» (γράμμα 18-7-930 με ὑπογρ. Ἐπαμεινώνδας). Ἐτσι ζητοῦσε νὰ κρατῆ καὶ τοὺς φίλους του δεμένους με τὴν πατρίδα· ἡ πατρίδα ἦ-

Μὲ τὴν ἴδια εὐγνωμοσύνη ἐμνημόνευε ὁ Βλαχογιάννης καὶ ἄλλες Σουλιώτισσες ἀπὸ τὸ σοὶ του καὶ μάλιστα τὴ θειά Σιάνα, τὴ γυναῖκα τοῦ ἀταίριαστοῦ Σουλιῶτη ἥρωα Γιαννούσα Πανομάρα, πού τὴν παληκαριά του εἶχε διαλαλήσει κι ὁ Καραϊσκάκης, ὕστερα ἀπὸ τὴ δράση του στὸν Πειραιᾶ, ὅπου πληγώθηκε (σ. ὁ ἀτρόμητος αὐτὸς Σουλιῶτης εἶχε γίνῃ περίφημος καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν ἀγῶνα σὲ διάφορα μέρη καὶ μάλιστα στὸν Ἀϊδονᾶτο καὶ στὴ Σκάλα Παραμυθιάς. Στὸν Ἀϊδονᾶτο τοῦ Σουλίου, ὅπου εἶχε ἀποκλεισθῆ ἀπὸ τοὺς Ἀρβανίτες, πολέμησε ὅλη τὴν ἡμέρα καὶ ὕστερα βγήκε με τὸ σπαθὶ στὸ χέρι. Στὴ Σκάλα Παραμυθιάς σκότωσε τὸν περίφημο Ἀρβανίτη Σκραπαλᾶ, πού τῶνομά του θυμίζουν καὶ τὰ ἱστορικὰ ὑψώματα τῆς «Γκραμπάλα» κοντὰ στὸ Ζαγοροχώρι Ἀρίστη, τὰ γνωστὰ καὶ ἀπὸ τὴς περιλαμπρες νίκες κατὰ τῶν εἰσβολέων Ἰταλῶν). Ἡ θειά Σιάνα νεώτερη ἀπὸ τὸν ἄνδρα τῆς κατὰ 18 χρόνια, —ἀφοῦ στὰ 1834 αὐτὴ ἦτο 22 χρονῶν καὶ ὁ ἄνδρας 40— εἶχε δύο παιδιά, τὸ Χρῖστο νήπιο τότε 2 χρονῶν καὶ τὴν Αἰκατερίνα 4 χρονῶν· ἡ θειά Σιάνα, ἦταν ἐκείνη πού χάρισε στὸ Βλαχογιάννη καὶ τὰ πρῶτα χαρτιά τοῦ Ἀγῶνα. Γιὰ τὸ πολύτιμο αὐτὸ ἀπόχτημα, πού ἔγινε ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ κίνητρο μιᾶς προσπάθειας ἱερῆς, πού δὲ σταμάτησε παρὰ ὅταν σταμάτησε καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Βλαχογιάννη, νὰ τί γράφει ὁ ἴδιος στὰ χειρόγραφα τοῦ «Καραϊσκάκη» σ. 14 «Εἶχα κι ὄλας ἀποχτήσῃ τὴν πρώτη μου ἱστορικὴ συλλογὴ, τὰ χαρτιά τοῦ ἀταίριαστοῦ παληκαριοῦ Σουλιῶτη Γιαννούση Πανομάρα· μοῦ τᾶχε χάρισει ἡ θειά Σιάνα χήρα του πού τᾶχε στὸ τζάκι γιὰ... προσάναμμα... καὶ τὰπόχτημα αὐτὸ μοῦ εἶχε βάλει φωτιά στὸ νοῦ...».

ΟΙ ΠΡΟΓΟΝΟΙ ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΗ ΡΟΥΜΕΛΗ

Ἀπὸ τοὺς προγόνους τοῦ πατέρα τοῦ κληρονόμησε ὁ Βλαχογιάννης τὸ σεβασμὸ στὴ μνήμη τοῦ ἥρωα τῆς Γραβιάς Ὀδυσῆα Ἀνδρούτσου, πού ἐπεκτείνεται ὕστερα καὶ στὸν Καραϊσκάκη, τὸν κυριώτερο ἐκπρόσωπο τῆς Ρουμελιώτικης καὶ Ἑλληνικῆς παληκαριάς. Στὸν Ὀδυσ. Ἀνδρούτσο ἀναφέρεται καὶ ἡ πρώτη ἱστορικὴ μελέτη τοῦ Βλαχογιάννη (1895) καὶ ἓνα μεγάλο μέρος ἀπὸ ἀνέκδοτα στοιχεῖα, πού γεμίζουν τρία μεταλλικὰ κουτιά, πού ἔρχονται ὕστερα ἀπὸ

τὰν ἡ αἰτία, πού ἐνέπνευσε στὸ Βλαχογιάννη τέτοιες ὡραίες ἰδέες.

Στὴς εὐλαβικὲς αὐτὲς ἐκδηλώσεις προέβαινε ὁ Βλαχογιάννης ἐπηρεασμένος ἀπὸ τοὺς Παπασουλιῶτες ἢ καὶ ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη τὸ φίλο του; Ποιὸς ξέρει. Συχνὰ ὅμως ξεχνοῦσε καὶ Παπαδιαμάντη καὶ ἐκκλησίες καὶ ὁ θυμὸς του ξεσποῦσε σ' ἓνα βρισίδι, πού δὲν εἶχε τὸ ὄμοιο του παρὰ στὸν Καραϊσκάκη. Τὴν ἀδυναμία αὐτὴ (πού δὲν ἦταν βέβαια τιμητικὴ, ἦταν ὅμως ἓνα αὐθόρμητο καὶ φυσικὸ ξέσπασμα), δὲν ἐπιχειροῦσε νὰ κρύψῃ ὁ Βλαχογιάννης, γιατί τότε θὰ φαινόταν ὅτι δὲν ἦταν, δηλ. ὑποκριτής.

τά κουτιά του Καραϊσκάκη. Στο σεβασμό αυτό των προγόνων του απέδιδε ο Βλαχογιάννης και το όνομα Δυσέας που είχε δώσει στον πατέρα του ή τονά του 'Αγγελική Τζαβέλαινα, γυναίκα του Νικόλα Τζαβέλα, (μεγαλύτερου κατά 5 χρόνια) αδελφού του άτρόμητου ήρωα Κίτσου Τζαβέλα· ο δεσμός αυτός έφερε συχνά το Βλαχογιάννη και στα Τζαβελαίικα, όπου με συγκίνηση ιερή αντίκρυζε το τρομερό όπλοστάσιο των Τζαβελαίων, που μπροστά του έκαιγε άκοίμητη μιά καντήλα. Τήν παράδοση μνημονεύει κι' ο κ. Γ. 'Αθανάσιος, ο έκλεκτος ποιητής και συμπολίτης του Βλαχογιάννη, στη διάλεξη του γι' αυτόν¹. 'Ο πατέρας του 'Οδυσσεά Γεώργιος, που ήταν ο μικρότερος από τ' αδέρφια του Κωνσταντή και 'Ανδρέα, ήταν βουνησίος 'Επαχτίτης από τη Βετολίστα (σημ. Τερψιθέα = 'Αποδοτίας που είχε στα 1928 κατοίκους 624 και στα 1890, κατά το Νουχάκη, 686).

'Η γυναίκα του, που λεγόταν Κατέριο Μπρόφα, καταγόταν από το χωριό Καρδάρια Δωρίδος και όχι από το Κλήμα 'Υαίας, αν βέβαια είναι, όπως υποθέτομε, ακριβέστερη ή παλιά σημείωση του Βλαχογιάννη που αναγράφει αυτή τη λεπτομέρεια.

'Από τη Βετολίστα καταγόταν και ο Βλάχος 'Ιωάννης, που τ'ονομά του έχει γίνει επίθετο όλων των Βλαχογιανναίων της Ναυπακτίας που αναφέραμε.

«Τά Βλαχογιανναίικα», ονομασία που σώζεται εκεί κατά τον στρατηγό Κ. Βλαχογιάννη, συγγενή (θείο) του μακαρίτη Γιάννη Βλαχογιάννη, μαρτυρούν ότι η παράδοση δεν είναι ανακριβής, αν και άλλες παραδόσεις σωζόμενες από τον ίδιο τον φέρουν 'Ηπειρώτη και άλλες Μακεδόνα... 'Ο πρόπαπος

αυτός του Βλαχογιάννη δεν ήταν φυσιογνωμία άσημαντη και τυχαία, αν κρίνουμε από τη δράση του, που μνημονεύεται σε πολλές πηγές. 'Από την αρχή του 'Αγώνα έως το τέλος αντιπροσωπεύει τον τόπο του σε πολλές συνελεύσεις· παίρνει μέρος στην τοπική συνέλευση Δυτ. 'Ελλάδος,¹ πηγαίνει στο Ναύπλιο στις 5-3-825, στη συνέλευση του 'Αργους στα 1829 (κατά Μάμουκα). Οι άλλοι αντιπρόσωποι

της περιοχής στα χρόνια εκείνα ήταν οι Θανάσης Μπογάτζιας, Χρ. Φραγκάλας, Δαμ. και Γ. Καναβός.² Τη δύναμή του την πολιτική μαρτυρεί και η πολεμική που άσκησε έναντίον του ο Δήμο Τσέλιος, αντιστράτηγος· σε αναφορά του με χρονολογία 10 Φεβρουαρίου 1825, που έστειλε στη Διοίκηση από το Βενέτικο, καταγγέλλει τά εξής:

«'Εδω εις ταύτην την έπαρχίαν εύρισκεται κάποιος 'Ιωάννης Βλάχος, έπιστάτης των 'Επάνω Βενετικών, πλην έκλεγμένος όχι από τον λαόν κατά νόμον, αλλά με την σπάθην του· αυτός είναι ένας από τους ταραχοποιούς που ανακατώνει τά άρματα τά έντόπια, κάμνει φατρίες τοπικές, συνεχίζει συνελεύσεις και τους όργανίζει κατά την θέλησίν του, να μην είναι

ποτέ ένωμένος· 'Ιδιά να κατορθώση τους κακούς σκοπούς του. 'Εγώ πολλάκις τον έσυμβούλευσα καθώς και ο 'Επαρχος να απέχη από αυτά, άλλ' αυτός να διορθωθή είναι αδύνατον...», — που σημαίνει ότι ο Βλάχος 'Ιωάννης ήταν ζόρικός αντίπαλος, που ήξαιρε καλά να ματαιώνη κάθε αντίδραση και να διαφεντεύη τον τόπο του με τη φατρία του, τη μικρή κατά το Δ. Τσέλιο. Σε άλλη αναφορά του [για το Μαυροκορδάτο στην

'Ο Βλαχογιάννης έφηβος.

1. «Νέος Κόσμος» 25 Φεβρ. 1935.

1. «Χρονικά Μεσολογγίου»... Έκδ. Β' σ. 136α.
2. «'Ελληνικά Χρονικά»... Έκδ. Β' σ. 136α.

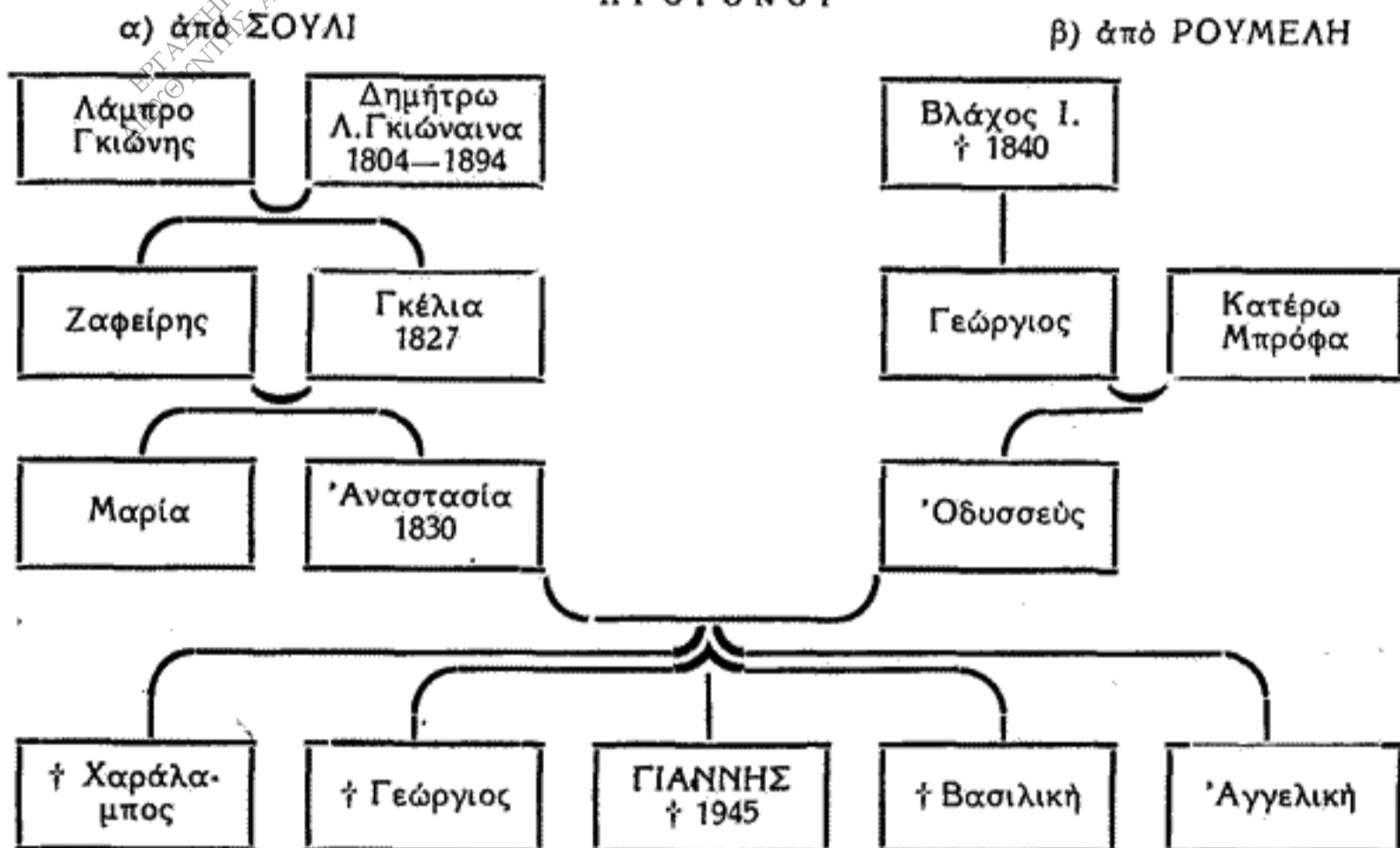
Πελοπόννησο με χρονολογία 6 'Απρ. 1825, τόν ονομάζει «ὄργανον πάσης κακίας πού δέν κάμνει ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐφευρίσκη πονηρίας καὶ μηχανὰς κακὰς καὶ θλιβεράς εἰς τὴν Πατρίδα...».

Παρ' ὄλ' αὐτὰ ὁ Βλαχογιάννης μένει στὴ θέση του· φαίνεται πὼς ἦταν καὶ παληκάρι, γιατί σένα τραγοῦδι τοῦ 'Ανδρούτσου σχετικὸ μὲ τὸν πόλεμό του στο χωριὸ Κοστάρτσα, μνημονεύεται μαζί μὲ τὸν 'Επαχτο καὶ τὸνομά του· «ὁ Βλάχος κι ἂν σκοτώθηκε, ὁ Γιάννος πάει στὸν τόπο». Λέει ὁ

ἦταν φυσικὸ νὰ προκύψῃ μίᾳ φυσιογνωμία πληθωρική σὲ κάθε ἐκδήλωσή της πνευματική, μίᾳ φυσιογνωμία πού χάρισε στὰ γράμματα ἕνα ἔργο τεράστιο ἀντοχῆς καὶ ἀρετῆς. Τὴν ἐξέλιξη αὐτὴ τοῦ Βλαχογιάννη προβλέποντας καὶ ὁ φίλος του Κρυστάλλης ἔγραφε σένα Κραββαρίτη φίλο του στὶς 6 Αὐγ. 1892: «Τί νὰ σοῦ πῶ, ὦρὲ Καβράκη Μήτσιο, 'Απὸ Τοιλιγραδίτη σὲ Τοιλιγραδίτη ἔπεσα ὁ μαῦρος· κι ὅτι ξεχώρισα ἀπὸ σένα, νά, μοῦ βγήκε μπροστὰ ἄλλος Κραββαρίτης, ὅμως δέν εἶναι βέρος Κραββαρίτης καὶ τοῦ-

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟ ΔΕΝΤΡΟ ΓΙΑΝΝΗ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

ΠΡΟΓΟΝΟΙ

στίχος, πού δείχνει καὶ τοὺς δεσμούς τοῦ Βλάχου Ι. μὲ τὸν 'Ανδρούτσο, δεσμούς πού ἐξηγοῦν μερικὰ καὶ τὴν πολεμική τῶν ἀντιπάλων του. Ἡ δυνατὴ καὶ ἰδιόρρυθμη φυσιογνωμία τοῦ Ι. Βλάχου (πού θύμιζε κάποτε καὶ ὁ Βλαχογιάννης ὄχι μονάχα μὲ τὸνομά του), ἐπέζησε ὡς τὰ 1840 πού πέθανε κι ἄφησε 4 ἀνήλικα παιδιά, ὅπως ἀναφέρει ὁ 'Ανδρέας Βλαχογιαννόπουλος, ἕνα ἀπ' αὐτὰ σὲ γνωστοποίηση τοῦ θανάτου τοῦ πατέρα του¹. Εἶχε λοιπὸν ὁ Βλαχογιάννης στὶς φλέβες του αἷμα 'Ηπειρωτικὸ (Σουλιώτικο) καὶ αἷμα Ρουμελιώτικο (Αἰτωλικὸ καὶ Δωρικὸ).

¹ Ἀπὸ μίᾳ τέτοια διασταύρωση αἱμάτων

τοῦ. Εἶναι ἀλήθεια ἀπὸ τὸν 'Επαχτο καὶ κατάγεται ἀπὸ κεῖ ἀπὸ τὸν πατέρα του, ἀλλὰ ἡ μάνα του εἶναι Σουλιώτισσα καὶ εἶναι μίγμα Δωριέως καὶ 'Ηπειρώτου. Φαντάζεσαι τί π...ρὰς εἶναι!...», καὶ συνεχίζει ὕστερα ἀπὸ τὴ φράση αὐτή, πού θυμίζει ἀθυροστομία Καραϊσκάκη, «εἶναι φοιτητῆς τῆς Φιλολογίας, διηγηματογράφος καὶ ποιητῆς, ἀξέβγαλτος ἀκόμα (δέν ἐδημοσίευσε δηλαδή ἀκόμα, ἀλλὰ γράφει καὶ γράφει καλὰ καὶ θ' ἀναδειχθῇ καὶ λέγεται Βλαχογιάννης».

Γιὰ ν' ἀναδειχθῇ ὅμως ὁ Βλαχογιάν-

¹ Βλ. «Ἠχώ τῶν Ἐπαρχιῶν» στὶς 2 Μαΐου 1845.

² Ἀγγελομάτη: Κρυστάλλης, περ. «Ἰδέα» ἀρ. 10 1933 σ. 234.

νης, για να επιβληθῆ στήν ἐκτίμηση καί τὸ θαυμασμό τῆς πνευματικῆς Ἑλλάδος, χρειάστηκε ν' ἀγωνισθῆ σκληρά καί ἀδιάκοπα. Θ' ἀνιστορήσουμε μὲ συντομία τοὺς ἀγῶνες αὐτοῦς, ἀφοῦ προτάξουμε ὅμως λίγες γραμμὲς γιὰ τὴν παιδική του ζωὴ στὴν Ἑπαχτο.

ΠΑΙΔΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

α) Στὴν Ἑπαχτο

Τὰ παιδικὰ χρόνια τοῦ Βλαχογιάννη στὴν Ἑπαχτο, κοντὰ στοὺς γονεῖς του, στ' ἀδέρφια του, στὰ συντρόφια τῶν παιχιδιῶν του Σουλιωτόπουλα καί Ἑπαχτιτόπουλα, εἶναι ἀναμφίβολα τὰ μόνα ποὺ δὲ σκιαζοῦνται ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τὸ σκληρὸ γιὰ τὴ ζωὴ. Κι αὐτὰ ὅμως δὲν εἶναι τελείως ἀίθρια. Στὸ σπίτι — ἓνα παλιὸ Τούρκικο μεχτέσι (σχολεῖο) χτισμένον στὴ μεσιανὴ ζώνη τοῦ κάστρου λίγο πρὸ πάνω ἀπὸ τὴ γραφικὴ σιδηρόπορτα, ἀνάμεσα σ' ἀνθισμένες λεμονιές καί κελαριστὲς βρυσούλες¹ — περίμεναν τὸ Βλαχογιάννη ὄχι τόσο παραμύθια, ὅσα μοιρολογήματα σπαραχτικὰ τῆς προμάμης του γιὰ τὸ Σούλι καί τοῦ Μεσολογγίου τὰ πάθη καί ἱστορίες τραγικῆς, πονεμένης γιὰ σκοτωμούς, αἰχμαλωσίες, χαλασμούς ἀνθρώπων καί τόπων. Ὅλα αὐτὰ τυλίγανε στὴ βαρειά τους ἀτμόσφαιρα τὴν ψυχὴ τοῦ Βλαχογιάννη, τοῦ ἔδειχναν πρόωρα, πόσο σκληροὶ ἀγῶνες ἐχρειάζονταν καί τὸν προπαρασκεύαζαν ψυχολογικὰ γιὰ τὸν ἀγῶνα ποὺ τὸν περίμενε. Τὸ ἴδιο νόημα ἔβγαине καί ἀπὸ τὰ παιχνίδια του καί ἀπὸ τὰ κινήγια του τὰ παράτολμα, ἀλλὰ μελετημένα² τοῦ ἔλεγαν κι αὐτὰ ὅτι χωρὶς τόλμη, χωρὶς ψυχραιμία, χωρὶς κόπους δὲ μπορούσε νὰ νοηθῆ καμμία ἐπιτυχία, κανένας θρίαμβος· ἔτσι τὸν ἔμαθαν νὰ κινδυνεύη, νὰ μελετᾷ, νὰ προσέχη, νὰ παρατηρῆ, νὰ σκέπτεται, νὰ χαίρεται τὴν ὠμορφιά, νὰ διαβάζη στὸ τόσο γοητευτικὸ βιβλίο τῆς φύσης. Θὰ ἔπρεπε ν' ἀναφέρουμε ἐδῶ τὰ κυνηγητικὰ καί τὰ ἄλλα θυμήματα τῶν χρόνων αὐτῶν, τὰ μόνα ποὺ δὲν ξεχνοῦσε νὰ ἱστορῆ καί στὰ τελευταῖα του χρόνια, γιὰ νὰ δείξη πόσο βαθειὰ ἦταν ἡ νοσταλγία του γιὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα, ποὺ ἔδωσαν στὴν ψυχὴ του τὴν πρώτη καί ἀληθινὴ χαρὰ. Θὰ ἔπρεπε ν' ἀναφέρουμε πόσο κιντύνευε γιὰ νὰ πιάση τοὺς «βαμβακάδες» ὅταν κατέβαινε κρεμασμένος ὡς τὴ φωλιά τους, ἢ πόσες ἐπιτυχίες εἶχε μὲ τίς «γουργάρες» καί τὰ κοτσούφια χάρις στὴν ὑπομονὴ καί τὴν παρατηρητικότητά του, θὰ μάκραινε ὅμως πολὺ ἡ ἀφήγησή μας καί, τὸ κυριώτερο, δὲν θὰ εἶχε τὴ γοητεία ποὺ εἶχε ὁ λόγος ὁ μετρημένος καί ξάστερος τοῦ Βλαχογιάννη· ἀφήνουμε λοιπὸν τὰ κυνηγητικὰ κλπ. θυμήματα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς γιὰ

ἄλλο σημεῖωμα καί γυρίζουμε στὸ σχολεῖο καί στὶς σπουδὲς τοῦ Βλαχογιάννη.

β) Στὴ Ζάκυνθο

Τὰ παιχνίδια τὰ ἄγρια δὲν εἶχαν ἐμποδίσει τὸ Βλαχογιάννη νὰ προκόβη καί στὰ γράμματα· στὸ σχολεῖο του ἦταν πρῶτος· τὴ β' Ἑλληνικοῦ εἶχε τελειώσει μὲ «ἀριστα» (ὅπως τονίζει κι ὁ ἴδιος στὸ σημεῖωμά του «Οἱ διπλωματοῦχοι τῶν ἑλλην. γραμμῶτων»¹), αὐτὸ ὅμως δὲ θὰ τὸν ἔσωζε, ἐάν ὁ σχολάρχης Ζακύνθου Λεόντιος, γνωστὸς στὸν πατέρα του ἀπὸ τὴ γυναῖκα του, γειτονοπούλα Σουλιώτισσα, δὲν ἀποφάσιζε νὰ πάρη μαζί του τὸ Βλαχογιάννη μὲ σκοπὸ νὰ τὸν βοηθήσῃ ἀλλὰ καί ἀπὸ τὸν Α. Γκοῦσκο, διάδοχο τοῦ Λεοντίου, ποὺ εἶχε μετατεθεῖ, νομίζομε, στὴν Κέρκυρα· ἦταν τόση ἡ πρόοδος τοῦ Βλαχογιάννη, ὥστε ὁ Γκοῦσκος κατάπληκτος ἐτόνιζε σὲ λόγο του ὅτι «πρῶτη φορά ἔβλεπε ἓνα μαθητοῦδι τόσο δεινὸ στὴ γλώσσα τῶν προγόνων» τότε ἔμαθε κι ὁ Βλαχογιάννης — ὅπως γράφει στὸ ἴδιο σημεῖωμά του — γιὰ πρώτη φορά τί εἶναι «χειροκροτήματα»· αὐτὸ ὅμως ἦταν μειωτικὸ γιὰ τὰ Ζακυνθινόπουλα κι ὁ προστάτης του, ποὺ δὲν ἤθελε νὰ φανῆ μὲ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Βλαχογιάννη πόσο καθυστεροῦσαν τὰ πλούσια Ζακυνθινόπουλα, παρακάλεσε τὸ Βλαχογιάννη νὰ μὴν ἐμφανισθῆ καί στὶς τελικὲς ἐξετάσεις. Τὰ δύσκολα αὐτὰ, ἀλλὰ ὡραῖα χρόνια θυμόταν ὁ Βλαχογιάννης μὲ νοσταλγία καί τὰ τελευταῖα χρόνια, κι ἡ θύμησή τους ἔφερε στὰ χεῖλη του τὸ γνωστὸ λαϊκὸ τραγοῦδι: «Τὶ ὡραῖα ποὺ εἶν' ἡ Ζάκυνθος...». Θυμόταν μ' εὐγνωμοσύνη καί τὸ Λεόντιο, τὸν πρῶτο προστάτη καί βοηθό του, καί τὸ Γκοῦσκο· ὁ Λεόντιος εἶναι γνωστὸς καί ἀπὸ τὸν καυγᾶ του μὲ τὸν γηραιὸ ἱστοριογράφου καί δάσκαλο Π. Χιώτη· ὁ τελευταῖος αὐτὸς κατάγγειλε «εἰς τὰς προϊσταμένας ἀρχὰς τὰς ἀκαταπαύστους καταχρήσεις τοῦ Λεοντίου, τὰς ὁποίας διὰ τὸ στενὸν τοῦ χώρου ἀναδημοσίευε ἐν περιλήψει ἐκ τῆς σταλείσης ἐντύπου μάλιστα ἐκθέσεως τοῦ σχολικοῦ ἔτους ἡ «Ἐφημερίς», εἰς τὸ φύλλον τῆς τῆς 23 Αὐγούστου 1879». «Διὰ τὸ στενὸν τοῦ χώρου», δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπαναλάβομε ἴσως καί μεῖς, ἔστω καί «ἐν περιλήψει», τὰ τῶν καταχρήσεων αὐτῶν, ἐπειδὴ ὅμως τὸ κείμενο δίνει καί μιὰ εἰκόνα τῆς καταστάσεως τῆς παιδείας στὰ χρόνια ἐκεῖνα καί τῶν σχέσεων τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ ν' ἀναφέρουμε λίγα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν καταγγελία. Ὁ Λεόντιος, λοιπὸν, κατηγορεῖται: «α) ὅτι παρέβη τὸ περὶ ἰδιωτικῆς διδασκαλίας Β. Δ. καί... ποδοπατήσας ἀπαγορευτικὴν τοῦ ἀρμοδίου ὑπουργείου διαταγὴν, ἐσύναξε τοὺς μαθητὰς τῆς τάξεώς του ἐν ξένη οἰκίᾳ καί ἐπροπαίδευσεν αὐτοὺς ὑποσχόμενος ἀπολυ-

1. Ὅπως τὸ περιγράφει ὁ κ. Νόβας («Νέος Κόσμος» τοῦ Φεβρ. 1935).

1. «Ν. Ἑστία» 15-7-943 σ. 961.

τήριον και λαμβάνων άδρά δίδακτρα· β) απέσπα μαθητάς από τής παραδόσεως του κ. Χιώτη και διαλύων μαθητάς τάξεώς του πρό τής ώρισμένης ώρας έπροπαιδεύεν επί πληρωμής έντός τής σχολαρχικής αϊθούσης· γ) μαθητάς τής τάξεως του Χιώτου, εύδοκιμήσαντας έσημείωσεν έν τοίς ένδεικτικοίς μετεξετασίμους ίνα προπαιδεύη αυτούς κατά τας διακοπάς, ώς πράγματι διέπραξε κλπ. κλπ.», που σημαίνουν ότι τὰ «ϊδιαίτερα» αποτελούσαν και τότε σημαντικό πόρο για τους φτωχούς δασκάλους· και ότι οι εκπαιδευτικοί «είχοντο», από τότε, «στερρώς των . . . παραδόσεων»!

γ) Σ τ ή ν Κ ό ρ ι ν θ ο .

‘Απ’ τή Ζάκυνθο ξαναγύρισε ό Βλαχογιάννης στην ‘Επαχτο· από κεί πήγε στην Κόρινθο, στην οικογένεια Καμπεροπούλου, που έπολιτεύετο, συστημένος από τον πολιτευόμενο επίσης Φαρμάκη, πολιτικό φίλο του πατέρα του· κι’ έδω ή έπίδοσή του δέν είναι κατώτερη· καταπλήσσει και δασκάλους και μαθητές με τίς γνώσεις του και τίς παρατηρήσεις του, τον φορτώνουν όμως στο σπίτι με θελήματα κι’ αυτό τον προσβάλλει.

‘Ενας συγγενής τής κυρίας Καμπεροπούλου με δημοκρατικές αντίληψεις, που συμπονούσε και έκτιμούσε το Βλαχογιάννη για την έπίδοσή του στα γράμματα, θέλησε να του φανή χρήσιμος και του υποσχέθηκε να τον βάλει σε κάποιο άλλο δωμάτιο που έμεναν και άλλα παιδιά για να μελετάει εκεί άπερίσπαστος· ό Βλαχογιάννης περίμενε μέρα με την ήμέρα την ποθητή μετακίνηση, ό σεβαστός φίλος του όμως έτυχε να λείψει κι έπειδή έβράδυνε να γυρίσει πήρε την άπόφαση νάφήση το άρχοντόσπιτο και να γυρίσει στην ‘Επαχτο. Πρίν ξεκινήσει όμως ή μοίρα θέλησε να δώσει και ένα μάθημα εύγενείας και μεγαλοφροσύνης σε κείνους που τον είχαν πικράνει με τή συμπεριφορά τους. Είχε έτοιμάσει τα ρούχα του και περίλυπος για την άπόφασή του άκουγε τα γέλια των κοριτσιών που έπαιζαν στον έπάνω δροφο. Ξαφνικά τα γέλια διακόπτονται και τρομαγμένα τα κορίτσια φωνάζουν βοήθεια· είχαν ρίξει τή λάμπα που έστεκε στο τραπέζι, και ή φωτιά που ξεπήδησε άπειλούσε να μεταβάλει σε πυροτέχνημα και το σπίτι και τή νοικοκυρά του, που μισοπαράλυτη καθώς ήταν έπεσε λιπόθυμη στην πολυθρόνα. ‘Ο Βλαχογιάννης χωρίς να χάσει καιρό βρέθηκε με 2—3 πηδήματα στο έπάνω πάτωμα και με μιά κουβέρτα που άρπαξε έπέτυχε να σβύσει τή φωτιά. Χωρίς να περιμένη εύχαριστήρια, κατέβηκε πάλι με την ίδια ταχύτητα, πήρε τα πράγματά του και δρόμο. ‘Οταν ή κυρία συνήλθε και έμαθε από τα κορίτσια της πως είχε σωθεί, ό Βλαχογιάννης, που τον άναζήτησε για να τον εύχαριστήσει, βρισκόταν σε κάποιο βαπόρι,

που θα τον έφερνε στην άγαπημένη του ‘Επαχτο.

δ) Σ τ ή ν Π ά τ ρ α

Και στην Πάτρα, όπου κατέληξε από τή Ναύπακτο, δέ λείψανε οι δυσκολίες. ‘Εδώ όμως δέν ήταν τόσο μακριά από την ‘Επαχτο· αντίκρυζε άπέναντι τα βουνά τής πατρίδας του και δέν ήταν δύσκολο, αν ήθελε, να βρεθί και στα χώματά της· έπειτα δέν ήταν μόνος του, ούτε υποχρεωμένος να κάνει θελήματα έστω και έλαφρά, όπως συνέβαινε στην άρχή που έμεινε σε φιλικό άντρώγυνο· στο δωμάτιό του ψηλά στον «Παντοκράτορα» ήταν και άλλα Ρουμελιωτάκια· άσήμαντα ήταν τα βοηθήματα και τα τρόφιμα που τους έστειλαν οι δικοί τους με τα καΐκια, άστέρυτο όμως ήταν το κέφι τους. Το τραγοῦδι κι ό χορός, έπερνε κι έδινε, όταν μάλιστα είχαν μαζί τους και το βιολιτζή «Λακουντέκα» γινόταν ή νίλα του Δράμαλη. ‘Ο νοικοκύρης, ένας άγαθος Μωραΐτης με κάτασπρη φουστάνελλα, τους καμάρωνε και τους άγαπούσε· σα νάταν παιδιά του, κι αν συνέβαινε πότε-πότε να καθυστερήσουν το ένοίκιο, δέν τους ένοχλούσαν. Ξενυχτούσαν όμως και στο βιβλίο· εκεί έγινε και ή μύηση του Βλαχογιάννη με τα μυθιστορήματα, δικά μας και ξένα· εκεί έσκάρωσε και το πρώτο του έργο, την «Παιχνιδιάρα», που τυπώθηκε στο «Φορολογούμενο» χωρίς καμμία φορολογία! ‘Ο άγαθος Ιδιοκτήτης του τυπογραφείου, όπου τυπωνόταν το δμώνυμο φύλλο, δέ δέχθηκε πεντάρα από το νεαρό συγγραφέα της. Τήν καλωσύνη του αυτή θυμόταν πάντοτε ό Βλαχογιάννης· θυμόταν, επίσης, και τους φίλους του, και μάλιστα κάποιον Παπανδρεόπουλο που είχε διαθέσει αρκετά άντίτυπά της· ή πρώτη γνωριμία τους είχε άρχισει με κάποια παρεξήγηση. ‘Ο Παπανδρεόπουλος, αν και καλός μαθητής στα μαθηματικά, είχε κάποια βαρικοΐα· οι συμμαθητές του που ήξεραν αυτό το έλάττωμα τον επείραζαν για να γελοῦν. Σε μιά τέτοια σκηνή βρέθηκε κι’ ό Βλαχογιάννης, όταν έφθασε στο Γυμνάσιο. Κάποιος από τους μαθητές είχε χειροτονήσει τον Παπανδρεόπουλο και κείνος γεμάτος θυμό ξέσπασε στο Βλαχογιάννη που του είχαν υποδείξει για ένοχο. ‘Ο Βλαχογιάννης δέν έπρόλαβε ν’ άνταποδώσει το φιλοδώρημα, γιατί έμπαιναν στην τάξη. ‘Οταν όμως τελείωσε το μάθημα, τον έπιασε και τον έκανε «τ’ άλατιού». Από τότε τον έσέβονταν όλοι, και πρώτος απ’ όλους ό Παπανδρεόπουλος, που γίνηκε μάλιστα και στενός φίλος του. Με τή βοήθειά του διέθεσε ό Βλαχογιάννης όλα τα άντίτυπα τής «Παιχνιδιάρας» του. Τα κέρδη του ήταν τόσο ίκανοποιητικά, ώστε κατώρθωσε και τα ρούχα του τα τριμμένα ν’ άντικαταστήσει μ’ ένα καινούριο χτυπητού χρώματος κοστοῦμι (που θεωρούσε κα-

τόπι άπαίσιο για τὸ χρωματισμό του), καὶ δῶρα ν' αγοράση για τὶς ἀδελφές του, καὶ τὰ ναῦλα τοῦ ταξιδιοῦ του στὴν Ἀθήνα νὰ ἐξοικονομήσῃ, καὶ ὀλόκληρο δίμηνο νὰ περάσῃ μὲ τὰ ὑπόλοιπα!... Τέτοια ἐκδοτικὴ ἐπιτυχία θὰ ζήλευαν ὠρισμένως καὶ γνωστοὶ συγγραφεῖς ἀκόμα.

Τὴν «Παιχνιδιάρα» μνημονεύει καὶ ἄλλο δημοσίευμα¹. Τὰ προτασσόμενα ὁμοίως γιὰ καυγάδες μεταξὺ τῶν ἐπιταφίων Πατρῶν, καὶ ἡ συμμετοχὴ τοῦ Βλαχογιάννη σ' αὐτοὺς χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸν ἴδιο «ψευτιές». Δὲν εἶναι ἡ πρώτη ἀνακοίνωση ποὺ παραποιεῖται. Ψέματα χαρακτηρίζει καὶ ὅσα εἶχε δημοσιεύσει ὡς γνώμες του καὶ ὁ Γιοκαρίνης· κάνουμε αὐτὴ τὴ δήλωση γιὰ νὰ προλάβουμε συμπεράσματα ποὺ δὲ θὰ βασιζόνταν σὲ στοιχεῖα, ὅπως εἶναι ὅσα φέρουν τὴν ὑπογραφή του. Ἔτσι πέρασε τὰ χρόνια τῶν γυμνασιακῶν του σπουδῶν στὴν Πάτρα, Ἀναπολώντας τοὺς κόπους καὶ τὶς δυσκολίες ἔγραφε σὲ ἀμιγῆ καθαρεύουσα στὸ θεῖο του Δ. Παπασουλιώτη: «Ἀπορῶ πῶς κατάρθωσά νὰ διανύσω ὁδὸν 4 ἐτῶν γυμνασιακῶν λησμονῶ τοὺς ἐκ τῶν κατὰ τὴν ὁδὸν ταύτην τριβόλων μόχθους καὶ τὰς ἀπογοητεύσεις· ἀλλὰ διαφυλάττω ὁμοίως ἐν τῇ μνήμῃ ἀνεξαλείπτους τὰς στερήσεις τῶν ἀγαπητῶν μου γονέων· ὅτι ἠδυνήθησαν ἔπραξαν ὑπὲρ ἐμοῦ καὶ ὑπὲρ δύνάμιν μάλιστα· νῦν οὐδὲν δυνάμενοι δέονται ἐπικουρίας». Τὸ γράμμα δείχνει ὅτι στὰ 1886 ὁ Βλαχογιάννης βρίσκεται στὴν Ἀθήνα, ἀφοῦ ἔχει χρονολογία 1-11-1886. Σὲ μεταγενέστερο γράμμα, 31-7-1895, γιὰ τὴν κ. Κορομηλᾶ γράφει: «...σᾶς παρακαλῶ νὰ προσθέσητε ὅτι ζῶ 10 ἔτη ἐν Ἀθήναις». Ἄν ἡ πληροφορία εἶναι ἀκριβής, τότε πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι ὁ Βλαχογιάννης ἔφθασε στὴν Ἀθήνα στὰ 1885. Τὰ γραφόμενα λοιπὸν στὸν Καραϊσκάκη (σ. 14) «εἶχα ἔρθει στὴν Ἀθήνα τὸ 1887 νέος 19 χρονῶν γεννημένος στὰ 1868», πρέπει γ' ἀναθεωρηθῶν καὶ ὡς πρὸς τὶς δύο χρονολογίες, ποὺ θὰ μειωθοῦν (ἂν ὄχι καὶ κατὰ δύο, κατὰ μία μονάδα).

ΦΟΙΤΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ— Η ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Στὴν Ἀθήνα ἦρθε ὁ Βλαχογιάννης μὲ σκοπὸ νὰ συνεχίσῃ τὶς σπουδές του στὸ Πανεπιστήμιο· «ἀνεχώρησα ἐκ Ναυπάκτου (ἔγραφε στὸ θεῖο του Δ. Παπασουλιώτη στὸ γράμμα ποὺ ἀναφέραμε), κινούμενος ὑπὸ ἐφέσεως ἐξακολουθήσεως τῶν σπουδῶν μου». Πῶς νὰ σπουδάσῃ ὁμοίως ποὺ δὲν εἶχε καμμία βοήθεια, ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ πληρώνῃ καὶ νοῖκι; «Μένω ὅπου ἔμενα, εἰς τὴν ἀνεψιάν τοῦ Σπύρου, καὶ πληρώνω ἕξ δρχ. νοῖκι», γράφει σὲ γράμμα του γιὰ τοὺς γονεῖς του μὲ χρονολογία 2/12/86. «Ἐπῆγα

εἰς τὸν Λεόντιον ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' αὐτὸς φροντίζει διὰ τὸ παιδί του καὶ ἔχει ἰδικὰς του ἀνάγκας», γράφει ἀκόμα στὸ ἴδιο γράμμα. Πόση ἦταν ἡ φτώχεια του τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μαρτυρεῖ καὶ ἄλλο γράμμα γιὰ τοὺς γονεῖς του, γραμμένο μάλιστα τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων τοῦ ἰδίου χρόνου, ὅπου γράφει: «...σᾶς παρακαλῶ, ἂν εἶναι δυνατόν, νὰ μοῦ στείλετε μίαν κάλτσαν παλαιάν, διότι μοῦ ἐχάθη εἰς τὸ πλύσιμον μία!... καὶ... ἂν εἶναι εὐκόλον ὀλίγην σταφίδα!». «Ἄν εἶναι δυνατόν» καὶ «ἂν εἶναι εὐκόλον», γράφει, γιατί ξέρεῖ ὅτι καὶ οἱ γονεῖς του ἐψήνονταν στὸ ἴδιο καζάνι, (μία καὶ παλιά κάλτσα ζητεῖ γιατί ξέρεῖ, ὅτι μὲ καινούρια δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ τὸν οἰκονομήσουν!). Ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ τοὺς κάμῃ ν' ἀνησυχῆσουν, προσθέτει στὸ ἴδιο του γράμμα: «Μὴν ἀνησυχεῖτε δι' ἐμέ, διότι ἔχω τὸ θάρρος νὰ ὑποφέρω χωρὶς ἀδημονίαν καὶ θὰ ἔλθῃ ἡμέρα καὶ δι' ἡμᾶς εὐτυχῆς...». Ἡ φτώχεια δὲν τὸν ἀπελπίζει. Ξέρεῖ νὰ ὑπομένῃ, νὰ ἔχη θάρρος, αἰσιοδοξία, αὐτοπεποίθηση. Ἡ πάλῃ μὲ τὴ ζωὴ, γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ σπουδὴ, συνεχίζεται σκληρῆ, ἀλλὰ καὶ ἀποτελεσματικῆ· κάνει τὸ δάσκαλο, τὸ διορθωτὴ, τὸ συντάκτη κλπ. Ἀπὸ ἓνα γράμμα του μὲ χρον. 31 Ἰουλίου 1895 γιὰ τὴν κ. Κορομηλᾶ, στὸ ὁποῖο συνοψίζει τὴ δράση του στὴν περίοδο τῶν σπουδῶν του, πληροφοροῦμαστε ὅτι ἔδωκε μαθήματα 8 χρόνια στὴν οἰκογένεια Λεάντρου Μεταξᾶ, δηλ. ἀπὸ 1887—1895, καὶ 5 στὴν οἰκογένεια Κορομηλᾶ (1890—1895). Μ' εὐγνωμοσύνη καὶ συγκίνηση ἀνέφερε ὁ Βλαχογιάννης τὰ ὀνόματα αὐτά, καὶ μάλιστα τῆς κ. Κορομηλᾶ, ποὺ τοῦ εἶχε ἐμπιστευτὴ τὴν κόρη της, κι ἔδειχνε, μὲ τὴν ὄλη συμπεριφορὰ της, ὅτι τὸν θεωροῦσε, ὅπως καὶ ἦταν, κύριο, καὶ ὄχι ἀπλὸ δασκαλάκο. Τὸ δάσκαλο ἔκανε καὶ στὸ σπίτι τοῦ ἀγαθώτατου τυπογράφου Γ. Σ. Βλαστοῦ ποὺ τὸν βοήθησε, ὅπως γράφει στὸν «Καραϊσκάκη» (σ. 14 α' χειρ. 193), στὸ ζετύπωμα τοῦ «Καραϊσκάκη» τοῦ Δ. Αἰνιάνου. Ἐδίδαξε ὁμοίως καὶ σὲ σχολεῖα, κατὰ τὴν ἴδια πηγὴ, καὶ μάλιστα στὸ ἐφηβεῖο Συγγροῦ. Στὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα γράφει: «Ἐχὼ διδάξει καὶ εἰς ἰδιωτικὰ ἐκπαιδευτήρια τῶν Ἀθηνῶν ἀρκετὸν χρόνον, διευθύνω (ἐπίσης) ἐπὶ πέντε ἔτη, δηλ. ἀπὸ τῆς συστάσεώς του (1890), τὸ ἐνταῖς φυλακαῖς Συγγροῦ σχολεῖον τῶν Ἐφήβων, τὸ ὁποῖον συντηρεῖται ὑπὸ τῆς ἐν Χριστῷ Ἀδελφότητος». Ἡ διδασκαλία αὐτὴ τοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν νὰ σχηματίσῃ καὶ ἓνα γλωσσάριο δημοτικῆς μὲ τὴ βοήθεια τῶν μαθητῶν του, ποὺ προέρχονταν ἀπὸ κάθε γωνιά τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Παράλληλα καταγινόταν, κατὰ τὴν ἴδια πηγὴ, καὶ σὲ δημοσιογραφικὰ ἔργα. Στὴν ἀρχὴ ἔκανε τὸ διορθωτὴ στὴν «Ἐφημερίδα» τοῦ Κορομηλᾶ ποὺ διεύθυνε τότε ὁ μακαρίτης Ρούκης μὲ τὸν Κακλαμάνο. «Σένα μεγάλο ἰσόγειο δωμάτιο ἐργαζόταν ὁ Παλαμᾶς, ὁ Παπαδιαμάντης, ἓνας ἄλλος συντά-

1. Βλ. περ. «Μπουκέτο» τῆς 25 Ἀπρ. 1926.

κτης, (έννοει τόν Κονδυλάκη), κι' ό διορθω-
 τής με τή σημαντική προσωπικότητα τó
 βοηθό του έμένα, φοιτητάριο άναιμικό, πού
 ξενοχτούσα νά διαβάζω τά χειρόγραφα, ένώ
 ό μακαρίτης ό Μαηδόνης έφάρμοζε στά
 δοκίμια τούς Κοντικούς κανόνες αλύ-
 πητα», όπως γράφει σχετικά στο άριστουρ-
 γηματικό ψυχογράφημα τού φίλου του
 Παπαδιαμάντη¹. Τό συντάκτη έκαμε άργώ-
 τερα και στην έφημερίδα «Έστία», όπως
 φαίνεται και από γράμμα τού Μητσιού Σου-
 λιώτη τής 26-9)βρίου 1895. Ήταν λοιπόν πο-
 λύπλευρη ή προσπάθειά του· κι όμως δέν είχε
 γίνη ακόμα διπλωματούχος ή μητέρα του,
 πού λαχταρούσε νά τόν ίδιή σχολάρχη στην
 Έπαχτο, τού έστειλε γράμματα γεμάτα πα-
 ράπονα. Σ' ένα απ' αυτά με χρονολογία 2
 Ιουν. 1894 έγραφε κι αυτά τά χαρακτηρι-
 στικά: «... Άν σκέπτεσαι και διά ήμās νά
 μās γράψης ή όχι, νισάφι 7 χρόνους εις
 τήν Άθήνα (γράφε 8) και χωρίς διπλωμα-
 έσύ τηράς νά εξακρίσης τά έγγραφα και ό
 άλλος (έννοει τόν αδελφό του Γεώργη, τόν
 μετέπειτα στρατηγό και τότε τρομερό λη-
 στοδιώκτη) νά μάθη τούς Θεσσαλιώτες γνώ-
 ση». (Άκολουθούν παράπονα συνήθη για τήν
 άμέλεια και έξιστόρηση δραματικών συνθη-
 κών τής ζωής τους κλπ.). Ή διαπίστωση αυτή
 ήταν όρθή· τó παραδέχεται και ό ίδιος ό
 Βλαχογιάννης με τά έξής: «...Ένώ λοιπόν οι
 καθηγητάδες παραδίναν τά μαθήματά τους
 και οι φοιτητές σκυμμένοι στο χαρτί κρα-
 τούσανε σημειώσεις, έγώ ανακάτευα βιβλιο-
 πωλεία, παλαιοπωλεία, μελετούσα και ση-
 μάτιζα τις πρώτες μου συλλογές»². Οι πα-
 λιοφυλλάδες πού ήταν τότε άπλωμένες στα
 μάρμαρα τής πρόσοψης, θησαυροί συχνά
 άγνωστοι, τόν τραβούσαν περισσότερο
 από τά μαθήματα τού Μιστριώτη, τού
 Πατσόπουλου, τού Χατζηδάκη και τών
 άλλων.

Παρ' όλ' αυτά, όταν έδωκε έξετάσεις
 γραφτές διδακτορικές, έπηρε «άριστα», κι άς
 είχαν έξεταστή τά γραπτά του από τόν τρο-
 μερό Χατζηδάκη· έξετάσεις γραπτές πε-
 ρίμενε νά δώση στα 1891, σύμφωνα με
 γράμμα του τής 31/2/1891, όπου γίνεται σχε-
 τικός λόγος· ήταν λοιπόν τελειόφοιτος, φαί-
 νεται, από τά 1891, δηλ. σε ηλικία 24 έτών!
 Από τούς καθηγητές τού Πανεπιστημίου
 πού άκουσε περισσότερο ήταν ό Κόντος· τόν
 Παπαρρηγόπουλο, γέρο πιά πού μόλις άκου-
 γόνταν στην έδρα, μόλις τόν πρόφτασε· ένα
 καιρό μάλιστα είχε γίνει και φοβερός Κον-
 τιστής. Σε προφορικές ανακοινώσεις μās
 έλεγε, ότι ό Κόντος τόν καλούσε συχνά και
 στο Φάληρο όπου έπερνε τόν καφέ του· έν-
 τύπωση τού έκανε ή έπιβολή του· μπροστά
 του έστεκαν σα μαθητούδια ακόμα και
 συνάδελφοί του. Ό Βλαχογιάννης πού είχε

θάρος πολύ με τόν Κόντο, και δέ χώνευε
 αυτά τά δουλικά φερσίματα, έκανε σχόλια
 Ισάξια σε δριμύτητα με τά Κοντικά κι
 έκανε τó σοφό δάσκαλό του νά ξεσπάη
 σε όμηρικά γέλια. Ύστερα βυθιζόταν στα
 νερά τού Φαλήρου και κολυμπούσε σαν
 δελφίни.

Τά νερά τού Φαλήρου τόν έβλεπαν από
 τότε τακτικά. Νέο παληκάρι ήταν όταν τόν
 γνώρισαν, γέρος σχεδόν ήταν όταν τά άφη-
 σε. Και δέν τόν τραβούσαν μονάχα τó κα-
 λοκαίρι αλλά και τó χειμώνα. Όταν τó Φά-
 ληρο έρήμωνε, αυτός εξακολουθούσε νά
 βυθίζεται στα νερά του μαζί με λίγους φί-
 λους του, πού είχαν τó ίδιο μαυτόν πάθος
 για τó ύγρό στοιχείο. Ένας απ' αυτούς,
 έγραφε σχετικά: «... Σας μακαρίζω και σας
 ζηλεύω, πού μου γράφετε θά εξακολουθή-
 σετε τά μπάνια στο Φάληρο έως τó Νοέμ-
 βρι, εύχομαι ό καιρός νά σας είναι φίλος.
 Δέν φαντάζεσθε ίσως με πόσην εύχαρί-
 στηση θυμούμαι πού πηγαίναμε μαζί και
 πόσο υπερήφανος ήμουν όταν έβλεπα όλους
 νά σας θαυμάζουν». Σε άλλο μεταγενέστερο
 (18/7/1930) γράμμα από τó Roehampton S.
 W. 15, γράφει πάλι: «Έσύ τώρα θ' απο-
 λαβαίνεις τó κολύμπι και σε φαντάζομαι
 νά ήλιάζεσαι στο Παλαιό Φάληρο, τριγυ-
 ριμένος από θαυμαστάς και φίλους...». Αυ-
 τός ήταν ό λόγος πού περιφρονούσε και τά
 ρεύματα. Στου Ζαχαράτου έκαθόταν συχνά
 στην πόρτα μπροστά, κι όταν τού έλεγα: «θά
 κρυολογήσετε, γίνεται ρεύμα», «μη φοβάσαι»,
 μου άπαντούσε, «τά μπάνια μ' έκαναν άτρω-
 το». Τή μανία του για τή θάλασα μαρτυρούν
 και τά κάθε λογής θαλάσσινα, μικρά και
 μεγάλα, από πελάγη και ώκεανούς, δουλε-
 μένα φυσικά, πού έχει συγκεντρώσει σε κι-
 βώτια και θήκες ειδικές· πολλά απ' αυτά,
 μεγαλόσχημα και ποικιλόσχημα, άλλα σαν
 πύργοι κρυστάλλινοι, άλλα σαν παγοβούνια,
 έχει κάτω από ένα γραφείο, κι έτσι εκείνος
 πού κάθεται εκεί και στηρίζει τά πόδια του
 στη βάση με τά κογχύλια, έχει τήν έντύπω-
 ση ότι είναι δύτης και βρίσκεται μέσα στους
 βυθούς τών ώκεανών μαζεύοντας μαργαρι-
 τάρια. Με κογχύλια σχήματος δίσκου είχε
 αντικαταστήσει και δίσκους μολυβιών, και
 τεφροδοχεία, άν και τελευταία δέν έκά-
 πνιζε παρά σπάνια και κατά προτίμηση έγ-
 γλέζικα. Όλα αυτά τά χαρακτηριστικά
 τής ιδιορρυθμίας του τά παραθέτουμε για
 νά δείξουμε ότι ό Βλαχογιάννης έμεινε
 πρώτα απ' όλα ποιητής, ποιητής και στη
 ζωή του, όπως ήταν ποιητής και στο
 έργο του.

Ύστερα από τήν παρέκβαση αυτή, άς
 γυρίσουμε στις σπουδές του στο Πανεπι-
 στημιο. Φιλία στενή είχε ό Βλαχογιάννης
 και με τούς νέους καθηγητάδες Πολίτη και
 Λάμπρο, πού δέχονταν συχνά και στο σπίτι
 τους τó Βλαχογιάννη, για ν' άκούσουν από
 τó στόμα του κάθε νέα του έρευνα και ά-
 νακάλυψη.

1. «Πολιτεία» 13 Σεπτ. 1925.

2. Ι. Βλαχ. «Οι διπλωματούχοι τών έλλην. γραμ-
 μάτων», «Ν. Έστία».

ΥΠΑΛΛΗΛΙΚΗ ΖΩΗ

Από την εποχή που η Θειά Σιάνα, η γυναίκα του αταίριαστου Σουλιώτη ήρωα Πανομόρα, είχε χαρίσει στο Βλαχογιάννη τὰ χαρτιά του άντρός της που κρατούσε στο τζάκι για... προσάναμμα, ο Βλαχογιάννης δέν έπαυσε να περιμαζεύη και περισώζη κάθε στοιχείο γραπτό που θύμιζε τὰ μέγала εκείνα χρόνια. Έτσι σιγά σιγά και με τὸ πέρασμα του καιρού, περιμαζεύοντας, δ,τι οί άλλοι πετούσαν και αγοράζοντας από τὸ ὑστέρημά του δ,τι οί άλλοι θεωρούσαν άχρηστο και πουλούσαν ή στέλναν για πολτοποίηση, κατέρθωσε ν' αποκτήση μαζί με τὸ αρχείο του και μία πείρα πολύτιμη. Τὴν πείραν αὐτή αποφάσισε νὰ χρησιμοποιήση τὸ κράτος και ἴδρυσε με τὸ νόμο 380/1915 τὰ Γενικά Ἀρχεία του Κράτους με Διευθυντή τους τὸ Βλαχογιάννη. Ἡ ἴδρυση τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς, που τόσα απέδωσε κι' αποδίδει στὴν Ἐθνική Ἱστορία, έγινε ως ἔξης, σύμφωνα με δσα εἶχαμε άκούσει από τὸν ἴδιο τὸ Βλαχογιάννη.

Χρόνια πρὶν από τὸ 1915 (που ἱδρύθηκε) ὁ Λουκάς Νάκος κυνηγοῦσε τὸ Βλαχογιάννη για νὰ τὸν πείση νὰ δεχθῆ νὰ προσφέρη κι αὐτός τις ὑπηρεσίες του στο Κράτος. Μία μέρα τὸν φώναξε και του εἶπε: «μπρὲ παλαβέ, τώρα που άκούγομαι, λέγε δ,τι θέλεις νὰ γίνῃ». Ὁ Βλαχογιάννης αποφάσισε ἔτσι νὰ ἐπικοινωνήση με τὸ Βενιζέλο για νὰ του κάνη σχετική εἰσήγηση ή συνάντηση έγινε στοῦ Μπενάκη. Ἡ κ. Ἀλεξάνδρα Χωρέμη, ἀδελφή του Μπενάκη, που διεύθυνε τὸ σπίτι του ὕστερα από τὸ θάνατο τῆς γυναίκας του, κατηχημένη από τὸ Βλαχογιάννη, τὸν ἔφερε σ' ἐπαφή με τὸ Βενιζέλο. Ὁ Βενιζέλος, ταχύς ὅπως ἦταν στις αποφάσεις του, ανέθεσε στο Βλαχογιάννη νὰ συντάξῃ τὸ νομοσχέδιο περί Γενικῶν Ἀρχείων. Έτσι τὸ Κράτος άπόκτησε τὰ Ἀρχεία του και ὁ Βλαχογιάννης έγινε από τότε και ἐπίσημος ἀρχαιοδίφης. Κατὰ τὴν ψήφιση του νομοσχεδίου τὸ κράτος εἶχε διακηρύξει με τὸ στόμα του πρωθυπουργοῦ του δτι θὰ ἐξαγόραζε τὴ συλλογή Βλαχογιάννη ὡρισε μάλιστα και ἐπιτροπή από τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Ν. Γ. Πολίτη, Δ. Παπούλια και Σ. Δ. Κουγέα, που ἐξετίμησε τὴ συλλογή αντί δρχ. 165.224.751 (βλ. σχέδιο νόμου 20 Δεκ. 1919). Τὴν ὑπόσχεση αὐτή δέν ἐτήρησε οὔτε τότε οὔτε κι ἀργότερα. Ἀρνήθηκε ἐπίσης κάθε πίστωση για τὴν αγορά ἐγγράφων και χειρογράφων, και ἔκαμε ἔτσι προβληματική τὴ λειτουργία τῶν Ἀρχείων που εἶχεν ἱδρύσει. Παρ' ὅλα αὐτὰ ή ἐργασία του Βλαχογιάννη στα Γενικά Ἀρχεία ὑπῆρξε σημαντική και μεγάλη, ὅπως μαρτυρεῖ και ή ἔκθεση πεπραγμένων του 1916 που ἀφιερώνεται «πρὸς τὸν κ. Ἐλευθέριον Βενιζέλον, τὸν ἱδρυτὴν τῶν Γενικῶν Ἀρχείων», και ή ἀκόλουθη του 1917—18 κλπ. Καλλίτερα ὅμως από κάθε ἔκθεση μι-

λοῦν οί κατάλογοι τῶν Γενικῶν Ἀρχείων, «ὦν και ἀπλή ἀνάγνωσις φθάνει νὰ ἐμπνεύση θάμβος και ἀμύθητον χαράν εις τους φίλους τῆς ἔθνικῆς Ἱστορίας δια τὸν πλοῦτον τῶν ἔθνικῶν θησαυρῶν, που έγιναν πλέον κτῆμα αἰώνιον τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας», ὅπως τονίζει κι' ὁ ἴδιος σὲ κάποια ἀναφορά του. Ἄς σημειωθῆ δτι μέρος από τους θησαυροὺς αὐτοὺς ἔχει ἀγορασθῆ και παραχωρηθῆ από τὸ Βλαχογιάννη, εἶναι δηλ. δωρεά του Βλαχογιάννη, που ἀποτελεῖ μία προκαταβολή συμβολική τῆς μεγάλης δωρεᾶς, τῆς ἀνεκτίμητης Ἱστορικῆς συλλογῆς, που ἔχει δωρήσει στο Κράτος ή μεγάλη ἀδελφή του και Ἑλληνίδα Ἀγγελική Βλαχογιάννη.

Θὰ γεννηθῆ ὅμως ή ἀπορία, πὼς ὁ Βλαχογιάννης ἀνταποκρίθηκε στο τεράστιο ἔργο του, ἀφοῦ ὁ μισθὸς του Διευθυντοῦ δέν ἐπέτρεπε βέβαια τέτοιες δαπάνες. Ἡ ἀπορία θὰ εἶχε ἴσως τὴ θέση τῆς, αν ὁ Βλαχογιάννης βασιζόταν μονάχα στις δυνάμεις του. Ὁ Βλαχογιάννης ὅμως εἶχε τὴν καλή τύχη νὰ βρῆ πρόθυμους ὑποστηρικτές του ἔργου του και μεταξύ πολιτικῶν και στρατιωτικῶν ἀνδρῶν και μεταξύ μεγάλων πατριωτῶν ἐμπόρων, που εἶχαν εὐνοηθῆ ἐξαιρετικά και από τὸν λόγιο Ἑρμῆ.

ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΕΣ ΕΡΓΟΥ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ
ΤΑΞΙΔΙΑ

Ἡ πρώτη μεγάλη ἀρχεϊακή ἐργασία που ἔφερε ὁ Βλαχογιάννης στὴ δημοσιότητα με ὑποστήριξη ἄλλων εἶναι τὸ «Ἀθηναϊκὸ ἀρχεῖο» τ. Α' (1901), που περιέχει ἡμερολόγια (Δ. Χρηστίδου, Π. Μοναστηριώτη, Ν. Καρῶρη και Π. Πούλου)—ἀναμνήσεις Α. Γεωργαντᾶ, ἔγγραφα Ι. Γκούρα, Σ. Πατούσα και ποικίλα Ἀθηναϊκά. Τὴν ἔκδοση ἔκανε δυνατή ή πατριωτική πρωτοβουλία του Δήμου Ἀθηναίων, που κατέβαλε τὴ σχετική δαπάνη, ὕστερα από θερμὴ εἰσήγηση και συνηγορία του τότε Δημάρχου Σπ. Μερκούρη. Τὸ φιλικὸ αὐτὸ ἐνδιαφέρον θυμόταν πάντοτε ὁ Βλαχογιάννης με βαθειὰ εὐγνωμοσύνη. Τὸ παράδειγμα του Μερκούρη ἀκολουθεῖ ὕστερα από μία ἐξαετία (1907) ὁ συνταγματάρχης Κίτσος Μακρυγιάννης, γιὸς του στρατηγοῦ Μακρυγιάννη. Ἀφοῦ ὕστερα από ἐπίμονες συστάσεις του Βλαχογιάννη ἀνακάλυψε γεμάτος ἀσυγκράτητη χαρά τὰ πολυτιμότερα θυμῆματα και ἔγγραφα του πατέρα του, ἀνέλαβε μαζί με τὴν ἀδελφή του Παπαζῆση, ὅπως μᾶς εἶχε τονίσει στὴν τελευταία ἀνακοίνωση, νὰ τυπώση τὸ χειρόγραφο του πατέρα του. Τὸ καλὸ αὐτὸ ἔφερε και ἄλλο καλὸ, τὴν ὑποστήριξη του Μπενάκη. Ἡ γνωριμία του, που τόση εὐεργετική ἐπίδραση εἶχε στὴν ἐξέλιξη του Βλαχογιάννη, έγινε ως ἔξης, σύμφωνα με δσα μᾶς ἔλεγε τελευταία στοῦ Ζαχαράτου. Καθότανε σ' ἓνα γειτονικὸ καφε-

νείο, πρὸς τοῦ Ἐλευθερουδάκη, μαζί με τὸν φίλο του Παρμενίδη, καὶ συζητοῦσαν· ἐκείνη τὴν ὥρα ἔφθασε καὶ ὁ Μπενάκης, γνῶριμος τοῦ Παρμενίδη· τὴν ἄλλην ἡμέρα ὁ Παρμενίδης ἔλεγε στὸ Βλαχογιάννη ὅτι ὁ Μπενάκης, πού ξαναεῖδε στὸ μεταξύ, εἶχε μείνη ἐνθουσιασμένος μαζί του καὶ ἤθελε νὰ τὸν βοηθήσῃ. Ὁ Βλαχογιάννης τοῦ διεμήνυσε ὅτι χρήματα δὲν χρειαζόταν, ἀν ὅμως ἤθελε θὰ μπορούσε ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐκτύπωση τῆς συλλογῆς του Χιακῶν ἐγγράφων, πού ἀρχίζοντας ἀπὸ τὶς σφαγές τῆς Χίου, προχωροῦσαν στὴν Ἐπανάσταση, στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια καὶ τοῦ Ὄθωνα, καὶ μιλοῦσαν γιὰ τοὺς ἐμπορικοὺς συνδικισμοὺς τῆς Χίου στὴν Ἐρμούπολη, Πειραιᾶ κλπ. Ὁ Μπενάκης βρῆκε λαμπρὴ τὴν ἰδέα καὶ κάλεσε τὸν Βλαχογιάννη στὴν Ἀλεξάνδρεια· ὅταν ὁ Βλαχογιάννης ἔφθασε ἐκεῖ με ἔξοδα βέβαια τοῦ Μπενάκη, ὁ Μπενάκης τὸν ἔβαλε νὰ μιλήσῃ στὴν Ἑλληνικὴ Λέσχῃ· ἡ διάλεξη, πού εἶχε σκοπὸ νὰ γίνῃ γνωστὴ ἢ προσπάθειά του γιὰ νὰ ἐνισχυθῇ κι' ἀπὸ ἄλλους, ἔγινε με προσκλήσεις. Μιὰ τέτοια πού βρῆκαμε στὰ χαρτιά τοῦ Βλαχογιάννη λέει τὰ ἑξῆς: «Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ 31/13 Ἀπριλίου 1907. Ἀξιότ. κύριε, ὁ κ. Ἰω. Βλαχογιάννης θὰ ὁμιλήσῃ ἐν τῇ λέσχῃ τῇ προσεχεῖ Δευτέρα 2/15 τρέχ., ὥρα 10 μ.μ. Θέμα τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ: «Νέαι ἀπόψεις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἀνέκδοτα χαρακτηριστικά». Μεθ' ὑπολήψεως, ὁ πρόεδρος τῆς Λέσχης Μ. Συναδινός, ὁ γραμματεὺς Παλαιολόγος Γεωργίου. Σημ. Τὰ μέλη δύνανται νὰ παραστῶσι μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν.» Τὴν ὁμιλία ἐπακολούθησε δεῖπνο τιμητικὸ καὶ τρικούβερτο. Ὑστερα ἀπὸ τὸ δεῖπνο ὁ Μπενάκης ἔθεσέ στῆ διάθεση τοῦ Βλαχογιάννη 405 συνδρομὲς ἀπὸ 50 δρχ. (δηλ. 2 λίρες ἢ μία, δηλ. 810 λίρες!), ποσὸ πού ὑπερέβαινε ἀσφαλῶς καὶ τὴν πιδὸ τολμηρὴ πρόβλεψη τοῦ Βλαχογιάννη. Ὁ Βλαχογιάννης δὲ θέλησε νὰ κρατήσῃ τὰ χρήματα, κι' ἀνάθεσε τὴ διαχείρισή τους στὸν οἶκο Μπενάκη, πού ἀνοιξε μερίδα στὰ βιβλία του· ζήτησε μόνον νὰ κἀνῃ ἓνα ταξίδι γιὰ ἔρευνες στὸ Λονδίνο· φρονοῦσε ὅτι οἱ Ἄγγλοι πρόξενοι στῆ Σμύρνη καὶ στὰ ἄλλα παραλιακὰ κέντρα, δὲ μπορούσαν παρὰ νὰ ἔκαναν λόγο στὶς ἐκθέσεις τους καὶ γιὰ τὶς σφαγές τῆς Χίου, καὶ γιὰ ὅσα διαδραματιζόνταν στὴν περιοχὴ. Φυσικὰ ἀντίρρηση δὲν ὑπῆρχε.

Πρὶν φύγῃ γιὰ τὸ Λονδίνο ὁ Βλαχογιάννης ἐγύρισε στὴν Ἀθήνα· ἐκεῖ τὸν περίμενε ἓνα δελτάριο ἀπὸ τὸν πρεσβευτὴ Γεννάδιο, πού τὸν καλοῦσε στὸ ξενοδοχεῖο τῆς Μεγάλης Βρεταννίας, ὅπου ἔμεινε. Ὅταν ὁ Βλαχογιάννης ἐπῆγε, ὁ Γεννάδιος τὸν συνεχάρη γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ἀρχείου καὶ γιὰ τὴν πρόσφατη ἐκδοσὴ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη καὶ τὸν ἐκάλεσε στὸ Λονδίνο, με τὴν ὑπόσχεση ὅτι θὰ τοῦ εὔρισκε ἐκεῖ περισσότερες συνδρομὲς ἀπ' ὅσες εἶχε ἐπιτύχει με τὴ βοή-

θεια τοῦ Μπενάκη στὴν Ἀλεξάνδρεια. Ἔτσι ὁ Βλαχογιάννης ἔφυγε γιὰ τὸ Λονδίνο· σχετικὰ γράφει σ' ἓνα πρόχειρο σημειῶμά του: «Μῆνα Μάϊον τοῦ 1907 μετέβην εἰς Λονδίνον διὰ Παρισίων διὰ τὴν ἐκδοσὴν τοῦ Χιακοῦ ἀρχείου· μῆνα Αὐγουστον ἐπέστρεψα». Τὰ ταξίδια ἐπαναλαμβάνονται, ὅπως βλέπουμε καὶ σὲ ἄλλα σημειώματα, τὸ 1911 (Ἰούλιο) καὶ τὸ 1924 (Σεπτέμβριο). Τόσοι κόποι καὶ τόσα ἔξοδα χρειάστηκαν γιὰ νὰ συμπληρωθῇ ἡ πολυτίμη αὐτὴ ἐκδοσὴ (πού ἄς σημειωθεῖ πουλιέται χωρὶς νὰ ἀγοράζεται στὸ 1)5 μόλις τῆς ἀξίας της). Τὰ ταξίδια τοῦ Λονδίνου, καὶ μάλιστα τὸ τελευταῖο (1928), ἔδωσαν τὴν εὐκαιρίαν στὸ Βλαχογιάννη νὰ ἐρευνήσῃ διάφορα ἀρχεῖα (Lowe—Φορέστη—Hastings κλπ.), καὶ μάλιστα τὸ ἀρχεῖο τοῦ στρατηγοῦ Chuchth, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντέγραψε καὶ πολλὰ σχετικὰ με τὸν Καραϊσκάκη.

Ὅταν ὁ Βλαχογιάννης ἔφθασε στὸ Λονδίνο, ὁ Γεννάδιος, σύμφωνα με ὑπόσχεσή του, τὸν συνέστησε στὸν οἶκο Ράλλη πού διεύθυναν τότε οἱ Γ. Ἀργέντης καὶ Εὐμορφόπουλος.

Τὸ ζῶηρὸ ἐνδιαφέρον πού ἔδειξαν γιὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου τους οἱ θερμοὶ αὐτοὶ πατριῶτες καὶ ὅσοι ἀκόμα μνημονεύονται ἀπὸ τὸν ἐκδότῃ μ' εὐγνωμοσύνη, εἶχε γι' ἀποτέλεσμα τὴν ἐγγραφή 639 συνδρομητῶν, τὴν ἐξεύρεση δηλ. ποσοῦ τεραστίου, ἀφοῦ ὁ κάθε τόμος πληρωνόταν δραχ. 50 (δηλ. 2 λίρες.) Τὸ ποσὸ αὐτὸ ἐπέτρεψε στὸ Βλαχογιάννη ὄχι μονάχα νὰ δώσῃ στὸ ἔργο του τὴν ἐκτασὴ πού πῆρε, ἀλλὰ νὰ φέρῃ στὸ φῶς καὶ ἔργα λογοτεχνικὰ πού ἔμεναν ἀνέκδοτα στὰ συρτάρια του, καὶ τὸ κυριώτερον νὰ πλουτίσῃ τὶς συλλογές του καὶ με ἔγγραφα καὶ με χειρόγραφα καὶ με βιβλία.

Ἡ γενναιοδωρία τοῦ Μπενάκη συνεχίστηκε κι' ἀργότερα (1926, 27). Με τὴ βοήθειά του ὁ Βλαχογιάννης ἔφερε στὴ δημοσιότητα καὶ δύο ἄλλες σημαντικὲς ἐργασίες του, τὴν ἱστορικὴν τὴν ἀνθολογίαν, δηλ. συλλογὴν ἀπὸ ἀνέκδοτα, γνωμικὰ, περίεργα, ἄστεϊα, πολιτικὰ, στρατιωτικὰ, ναυτικὰ, αὐλικὰ (τῶν ἐτῶν 1820—64) πού τυπώθηκε στὰ 1927, καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Χειμαριώτου στρατηγοῦ Σπυρομίλιου γιὰ τὴν β' πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου (1825—6), πού τυπώθηκαν στὰ 1927.

Τὸν Βλαχογιάννη ὅμως δὲν τὸν ὑποστήριξαν μονάχα ἄνθρωποι με δύναμη πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ, τὸν ὑποστήριξαν καὶ ἄνθρωποι τοῦ συναφιοῦ του, πού ἐτίμησαν τὰ γράμματα, ὅπως ἦταν ὁ ἔξοχος μεταφραστὴς τῆς Ἰλιάδας καὶ ἀπὸ τοὺς πρῶτους οἰκοδόμους τοῦ ἐθνικοῦ πεζοῦ καὶ ποιητικοῦ λόγου Ἀλέξ. Πάλλης. Με τὴν πρόθυμῃ καὶ πατριωτικὴν χορηγίαν του τυπώθηκαν «Οἱ κλέφτες τοῦ Μωριά», (1935), μελέτη ἱστορικὴ βγαλμένη ἀπὸ ἄπειρα νέα στοιχεῖα, πού γεμίζουν ἓνα ὀλόκληρο μεταλλικὸ κουτὶ στὸ τμήμα ὑλικῶν μελετῶν τῆς ἀνεκτίμητης ἱστορικῆς συλλο-

γής του. Καθώς και ανταπάντηση στην επίκριση ώρισμένων συμπερασμάτων και γνώμων του, που έχει τόν τίτλο «Ιστορικά ραπίσματα» (1937). Η υποστήριξη αυτή λόγω βαθύτερο είχε και την εκτίμηση του Πάλλη για τὸ ἔργο και για τὸν χαρακτήρα τοῦ Βλαχογιάννη, που ἄρχιζε ἀπὸ τὴν περίοδο πού ὁ Βλαχογιάννης ἔφερε στή δημοσιότητα τὰ πρῶτα του διηγήματα, ὅπως δείχνει και ἡ ἀλληλογραφία τους, (πὺ τὰ σχετικά σημεῖα της βλέπει ὁ ἀναγνώστης στὰ εἰδικὰ ἐρανίσματα), πρὶν δηλ. ἀπὸ τὴν προσωπική τους γνωριμία, πού ἔγινε μόλις στὰ 1901. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ Πάλλης ἔτυχε νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν Ἀθῆνα· εἶχε καταλύσει σ' ἓνα ξενοδοχεῖο τῆς πλατείας Συντάγματος. Ἐνῶ παρακολουθοῦσε ἀπὸ κεῖ τοὺς περιπατητές, ἀκούει ἀπὸ κάποιον φίλο του ὅτι στήν πλατεία ἔκοβε βόλτες κι' ὁ Βλαχογιάννης. Ἐστειλε και τὸν φώναξε κι ἀφοῦ ἔγινε ἡ γνωριμία τους, τοῦ εἶπε: «Ὅρὲ Βλαχογιάννη, ἐσὺ πού ξέρεις τόσο καλά τὰ ρωμῆϊκα, θὰ ἤθελες νὰ μὲ συντροφέψης σ' ἓνα ταξίδι στήν Ἑλλάδα;» Ὁ Βλαχογιάννης δέχτηκε, ἂν και εἶχε μαθήματα ἰδιωτικά και δημόσια πού ὑποχρεώθηκε νὰ παρατήρησεν γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸ φίλο του, και πρότεινε τὰ Μετέωρα, ὅπου ἔτυχε τότε νὰ βρίσκεται ὁ ἀδερφός του Γεώργιος, τρομερός τότε ληστοδιώκτης και ὕστερα στρατηγός, ἀπὸ τοὺς πιὸ θαρραλέους. Κοντὰ του δὲ θὰ εἶχαν μόνο ἀσφάλεια ἀλλὰ και τοῦ πουλιοῦ τὸ γάλα. Ὁ Πάλλης δὲν εἶχε ἀντίρρηση, ὅταν ὁμοῦ ἐπρόκειτο νὰ ξεκινήσουν, ὁ Πάλλης ἀνοίγει μιὰ ἐφημερίδα πού ἔτυχε νὰ πάρῃ και πού περιέγραφε συμπλοκές ἄγριες τοῦ ἀδελφοῦ του μὲ κάποια ληστοσυμμορία. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ἀνάγνωσμα αὐτὸ τοῦ ἔκοψε τὴν δρεξὴ· ὁ ἀφοβὸς Γεώργιος πού εἶχε εἰδοποιηθεῖ γιὰ τὸ ταξίδι πού ἐσχεδιάζαν ἔγραφε στὸν ἀδελφὸ του: «Τρίκκαλα 17-7-1901. Ἀδελφὲ Γιάννο. Ταύτην τὴν στιγμὴν ἔλαβον τὴν ἀπὸ 9 μεσοῦντος ἐφ' ἧς και ἀπαντῶ· ὁ λόγος τῆς μετὰ τῶν ληστῶν συμπλοκῆς μου δὲν πρέπει νὰ σὰς ἐμποδίσῃ νὰ ἔλθετε μετὰ τοῦ κ. Πάλλη διὰ νὰ μεταβῶμεν εἰς τὰ περὶ τὴν Πίνδον κλπ. μέρη τῆς μεθορίου γραμμῆς, διότι οὐδεὶς λόγος πρὸς τοῦτο ὑπάρχει· νῦν μάλιστα εἶναι ἄκρα ἡσυχία. Θὰ περάσουμε πολὺ καλά εἰς τὰ βουνὰ ἀπὸ κυνήγι, κρῦα νερὰ και χουζοῦρι ἐν γένει ὥστε ἀποφασίσετε νὰ ἔλθετε...» (ἀκολουθοῦν λεπτομέρειες γιὰ τὴ δράση ἐναντίον τῶν φαυλοβίων πολιτικῶν πού ὑποθάλλουν ληστοφυγοδίκους και ὑπόσχεση ὅτι θὰ βάλῃ κάθε κατεργάρῃ στὸν τόπο του...). Αὐτὰ ὁμοῦ δὲν ἔπεισαν τὸν Πάλλη νὰ συμμερισθῆ τὴν αἰσιοδοξία τοῦ Γ. Βλαχογιάννη, παρ' ὅλη τὴν ἐμπιστοσύνη πού εἶχε κι αὐτὸς στήν πανθομολογούμενη παληκαριά του· ποθοῦσε βέβαια νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀγαπημένη του Πίνδο και ἀπὸ κεῖ ν' ἀντικρύσῃ τὰ ἱερά χῶματα τῆς σκλαβωμένης γῆς τῆς Ἡπείρου,

τῆς μαρτυρικῆς αὐτῆς γῆς ἀπὸ τὴν ὁποία κρατοῦσε κι ὁ ἴδιος. Δὲν ἤθελε ὁμοῦ νὰ ἔχῃ δυσάρεστες περιπέτειες, ἂν ὄχι κινδύνους... Ἐτοὶ κατέληξαν στήν ἀπόφαση ν' ἀφήσουν τὰ Μετέωρα γιὰ ἄλλη, περισσότερο κατάλληλη, εὐκαιρία και νὰ προτιμήσουν τὴ Σάμο. Στὸ μαγευτικὸ αὐτὸ νησί δὲ θὰ πῆγαιναν ἀγνωστοί. Θὰ βρίσκανε φίλους πιστοὺς και πρόθυμους γιὰ κάθε ἐξυπηρέτηση, ὅπως ἦταν ὁ σεβαστὸς Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως κ. Σοφούλης, γνώριμος και φίλος τοῦ Βλαχογιάννη ἀπὸ τὰ δημοσιογραφικὰ γραφεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κι οἱ δύο εἶχαν περάσει στήν ἀρχὴ τοῦ σταδίου τους, και κάποιος Καρατζᾶς, ὑποθέτω γνώριμος και φίλος τους ἀπὸ τὰ φοιτητικὰ χρόνια· ὅταν ἔφθασαν στή Σάμο, οἱ φίλοι τους πού εἶχαν εἰδοποιηθεῖ και τοὺς περίμεναν, εἶχαν φροντίσει γιὰ ὄλα, τροφή, ὕπνο, μετακινήσεις κλπ. Οἱ ἀγωγιάντες πού θὰ τοὺς μετέφεραν στὶς μακρυνὲς ἐκδρομὲς τους εἶχαν ἐντολὴ ἀπὸ τὸν κ. Σοφούλη νὰ μὴ δεχθοῦν και τὸ παραμικρὸ φιλοδώρημα· ὄλα αὐτὰ τὰ θυμόταν μὲ εὐγνωμοσύνη και μὲ συγκίνηση ὁ Βλαχογιάννης. Παρατηρητικὸς ὅπως ἦταν, ἐπρόσεχε και τοῦ φίλου του Πάλλη τὴν κάθε ἐκδήλωση· ἀνέφερε τὸ πέταμα τῆς κουλούρας πού περιμάζεψε ὁ Βλαχογιάννης γιὰ νὰ τὴν ἐμφανίσῃ ὅταν ἡ πείνα ἐθέριζε τὸν συνοδοιπόρο και φίλο του, τὴν δυσἀρέσκειά του ὅταν εἶδε τὸ Βλαχογιάννη νὰ ρίχνῃ σὲ κάποιο ἐκκλησάκι πού συνάντησαν ἓνα ὄχι μικρῆς ἀξίας νόμισμα κλπ. κλπ., ἐνδεικτικὰ κάποιος σφιχτοσύνης, ἢ καλλίτερα ἀγνοίας γενικῶν ἑλληνικῶν συνθηκῶν, τὸ ἀνδρικό καβαλλίκεμα πού τὸν εἶχε μουδιάσει, τὸ ξεπάγιασμα στήν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐπρόβαλλε τὸ μαγευτικὸ θέαμα τοῦ νησιοῦ μὲ τίς διαφανόμενες στὸ βάθος γραμμὲς τῆς Ἰωνικῆς γῆς, πού ἔστειλε λὲς χαιρετίσματα και φιλιὰ στὰ ἐλεύθερα νησιά, και τόσες ἄλλες γραφικὲς λεπτομέρειες, πού κι ἂν συγκρατοῦσε ἡ μνήμη μας δὲ θὰ μπορούσε ἡ πέννα νὰ ἀποδώσῃ μὲ τὴ χάρη και τὴ γοητεία πού εἶχε ὁ ξάστερος και γραφικὸς λόγος τοῦ Βλαχογιάννη.

Ἀπὸ τὴ Σάμο ὁ Πάλλης ἐγύρισε στήν Εὐρώπη μέσον Τεργέστης χωρὶς νὰ σταματήσῃ στὸν Πειραιᾶ και νάνεβῃ, ὅπως θὰ ἐπιθυμοῦσε, στήν Ἀθῆνα, γιὰ τὴν ἔτυχε τότε νὰ γίνεται κάθαρση στὸν Πειραιᾶ και δὲν ἤθελε νὰ ὑποβληθῆ σ' αὐτή. Φεύγοντας ἐπρότεινε στὸ Βλαχογιάννη νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ ὡς τὸ Τριέστι. Στὴ φιλοφρονητικὴ αὐτὴ πρόταση ὁ Βλαχογιάννης ἀπάντησε ὅτι θὰ ἦταν κρίμα νὰ φθάσῃ στὸ Τριέστι και νὰ μὴ γνωρίσῃ και τὴ Βενετία! Δὲ γνώρισε ὁμοῦ οὔτε τὸ Τριέστι. Ὁ Πάλλης ἔφυγε μόνος του, ἀφῆνοντας στὸ Βλαχογιάννη ἓνα ποσὸ γιὰ νὰ γυρίσῃ στὸν Πειραιᾶ, ὄχι ὁμοῦ ὅπως ἦρθαν μὲ εἰσιτήριο πρῶτης ἀλλὰ δευτέρας θέσεως. Ὁ Βλαχογιάννης προτίμησε νὰ γυρίσῃ μὲ εἰσιτήριο τρίτης. Τὴ διαφορά χρησιμοποίη-

ησε για να γνωρίση τη Σμύρνη, και να μείνη μαγεμένος από τα εξαιρετικά γλυκίσματα που θυμόταν με τα όνόματα, τα γιαούρτια και τις άλλες λιχουδιές, και που ήταν φυσικό να θυμάται με νοσταλγία και στα χρόνια της κατοχής, που δεν υπήρχαν σχεδόν ισχνές αγελάδες και γιαούρτια, μα ούτε τα πιο στοιχειώδη και περιφρονημένα είδη πολύ συχνά. Στη Σμύρνη βρήκε και αγόρασε για το φίλο του Σπ. Μερκούρη, που είχε χορηγήσει ως δήμαρχος την έκδοση του «Αθηναϊκού Αρχείου» του, και δύο παλιά χρυσοποίκιλα πιστόλια. Το πάθος του για τα παλιά πράγματα τον συνώδευε και στα ταξίδια του· πάλες και σπάθες και καρυοφύλλια του Εικοσιένα έβλεπε ο επισκέπτης και στο σπίτι του Βλαχογιάννη, και ιερά ακριβά στολίσματα, όπως εκείνα που παιδί είχε αντικρύσει στο τρομερό όπλοστάσιο των Τζαβελαιών στην Έπαχτο. Ύστερα από μία πενταετία, στα χρόνια του αγώνα του τιτανικού της φυλής επάνω στα Αλβανικά, δηλ. τα Ήπειρωτικά βουνά, που ανάστανε τα έπη τα προγονικά, και τα πρόσφατα και τα παλιά, ο Βλαχογιάννης είχε την εύτυχια να χάριση στο Έθνος και ένα άλλο πολύτιμο χειρόγραφο: «Τα στρατιωτικά ένθυμματα του αγωνιστού του Εικοσιένα Ν. Κασομούλη». Για τη μεγάλη αυτή έθνική προσφορά οφείλεται ευγνωμοσύνη και στον κ. Φίλιππο Δραγούμη, τον διαχειριστή του Παγγείου κληροδοτήματος, που έκαμε δυνατή την έκτύπωση και των τριών τόμων του χειρογράφου.

Αυτοί ήταν οι σπουδαιότεροι χορηγοί του Βλαχογιάννη· ή πατριωτική γενναιοδωρία τους λάμπει μέσα στη θάλασσα τη θολή του χρήματος, σα φάρος παρήγορος, και δείχνει ότι δεν έλειψαν από την Ελλάδα και πλούσιοι, που συνεχίζουν την παράδοση Ζώσιμαδών και των άλλων ευεργετών του Έθνους μας.

ΧΡΟΝΙΑ ΚΑΤΟΧΗΣ — ΘΑΝΑΤΟΣ

Η βαρυχειμωνιά έδειρε βαρεια και το Βλαχογιάννη. Στην αρχή δεν υπέφερε πολύ· προνοητικός όπως ήταν, κουβαλούσε ό,τι μπορούσε: κάστανα, δσπρια, κομφλάου, σταφίδες, μαύρες έννοεΐται, που θεωρούσε πιο θερμαντικές και θρεπτικές, ακόμα και μπουκάλες με κρασί, αν και δεν ήταν εξαιρετικά φίλος του. Το σακκούλι του, που ήταν άχώριστος σύντροφός του, δε γύριζε ποτέ άδειο· πολλές φορές έφερε δύο, το ένα μέσα στο άλλο. Και όχι σπάνια τα μετέφερε μόνος. Δύσκολα επέτρεπε να τον βοηθήσουν οι φίλοι του, που έπροθυμοποιούντο γι' αυτό· ήταν διακριτικός, και ψυχολόγος. Ευαίσθητος στις φιλικές εκδηλώσεις. Οι προμήθειες αυτές του έδιναν ένα κάποιο αΐσθημα ασφαλείας. Το αΐσθημα αυτό του επέτρεψε ν' αφιερώση το υπόλοιπο των δυνάμεών του για να δώση στη δημο-

σιότητα και διάφορες εργασίες του γεμάτες σοφία, θετικότητα και ζωντανία· με ένταση καταπληκτική, σα να προμάντευε ότι το τέλος του δε θα ήταν μακριά, άρχισε να καταπιάνεται και με τον Καραϊσκάκη. Το υλικό που είχε συγκεντρώσει ως τότε, για να μάς γνωρίση μαζί με τον άθανατο ήρωα της Ρούμελης και την άληθινή Ιστορία του Εικοσιένα, ήταν καταπληκτικό, έξαντλητικό και πρωτότυπο κατά το μεγαλύτερο μέρος, αφού δεν προερχόταν από έντυπες μονάχα πηγές, αλλά και αρχαιακές, έγγραφα, χειρόγραφα κλπ. Και όμως ένόμιζε ότι του είχαν διαφύγει κατά τις έρευνές του στο παρελθόν ώρισμα στοιχεία και ότι άλλα δεν ήταν πιστά. Με έστειλε λοιπόν τότε στο Αρχείο Αγωνιστών Έθνικής Βιβλιοθήκης, τότε στη Βιβλιοθήκη Βουλής και όπου άλλο θεωρούσε σκόπιμο, για να έρευνώ, να αντιγράψω κλπ. Πολλές φορές έρχόταν και ο ίδιος, πρωί-πρωί μάλιστα, και ξεφύλλιζε, ξεφύλλιζε και μελετούσε, ώρες ολόκληρες· έτσι περνούσε ο καιρός. Η ζωή όμως στο μεταξύ είχε γίνη άφορητη· όλα τα αγαθά μας, ακόμα και τα πιο στοιχειώδη (πορτοκάλια, λεμόνια κλπ.), μεταφέρονταν από τον κατακτητή στην πατρίδα του· κι αν ξέφευγε από κάτι το μάτι του το άρπαχτικό και άχόρταγο, αυτό θα ήταν άσημαντο και προσιτό μονάχα σε ένα μικρό κύκλο, που στένευε διαρκώς περισσότερο... Το σταμάτημα της συγκοινωνίας έκανε πιο δύσκολη και, σιγά σιγά, αδύνατη και την μετακίνηση για την άνευρεση, έστω και στη μαύρη αγορά, μερικών ψυχίων απ' το πλούσιο τραπέζι του κατακτητή και των συνεργατών του! Η κατάσταση αυτή δε μπορούσε παρά να έπιδράση και στο Βλαχογιάννη. Η άντοχή, με την οποία τον είχε προικίσει ή φύση και που διατηρούσε ως τότε παρ' όλους τους κόπους, υποχωρούσε, κατά τρόπο που δεν άφινε άμφιβολία για το αποτέλεσμα και την τύχη του, τύχη κοινή των περισσότερων Έλλήνων, όχι μονάχα της ηλικίας του, αλλά και νεωτέρων! Με δυσκολία ανέβαινε τώρα τις σκάλες. Και σιγά σιγά σταμάτησαν τ' ανεβάσματα. Τα πόδια του βάραιναν διαρκώς· δεν τον ακολουθούσαν με προθυμία, για να φτάση στο Σύνταγμα, για ένα κρύο νερό πολλές φορές, σταματούσε σε πολλά κατάσχηματα. Κάποτε που τον συνώδευσα σε κάποιο οργανισμό, που επέμενε να έμφανισθί ο ίδιος ο δικαιούχος για να πάρη λίγο σαπούνι, (και λίγες σταφίδες υποθέτω), ξεκινήσαμε από το Σύνταγμα στις 10 και φθάσαμε περασμένες 12. Σε κάθε τετράγωνο σταματούσε το έδινα κουράγιο, αλλά με το κουράγιο δε διορθώνονταν τα πράγματα. Συχνά του ανάγγελνα νίκες συμμαχικές· δεν είχε καμία άμφιβολία πως όλα θα γίνονταν σύμφωνα με τους πόθους μας, σύμφωνα με το δίκαιο. Συχνά όμως θυμόταν το τραγούδι του κλέφτη, που γεμάτος δόξα καλούσε τη

μάννα του να βγῆ να καμαρώση τῆ λεβεντιά καί τὰ δπλα του, καί κείνη τοῦ ἀπαντοῦσε: «Μέ τί ποδάρια νά σταθῶ, νά ρθῶ νά σ' ἀντικρύσω!» Κι ὁμως ἀξιώθηκε νά δῆ καί νά χαιρετήση τὴν περίλαμπρη αὐτὴ ἡμέρα. Θὰ μπορούσε νά πῆ τώρα «νῦν ἀπολύοις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα...» ὁμως ἤθελε νά ζήση.

Ὁ ἀρματωλὸς καί ἀρχηγὸς τῶσων ἀρματωλῶν Σφαλτός, ποὺ ἐφθασε σὲ βαθιὰ γέραματα κι' ὁμως ἤθελε νά ζήση, ὅταν τὸν ρωτοῦσαν: «γιατί»; ἀπαντοῦσε: «γιὰ νά δῶ πότε θὰ βασιλέψουμε καί μεῖς μιὰ μέρα». Τόση πεποίθηση εἶχε γιὰ τὴ δικαίωση τῶν ἀγῶνων του. Ὁ Βλαχογιάννης ἤθελε νά ζήση, ὄχι γιὰ νά χαρῆ τὸν τίτλο τοῦ «ἀριστίνδην» ἀκαδημαϊκοῦ, ποὺ ἡ Κυβέρνηση ἐθνικῆς ἐνότητος θεώρησε σκόπιμο νά τοῦ ἀπονεύμῃ, καί ποὺ τὸν ἀφῆσε ἀσυγκίνητο. Ἦθελε νά ζήση ἀπὸ μιὰ ἄλλη φιλοδοξία. Ἀπὸ ἓνα ἄλλον πόθο ἱερό γιὰ νά ὀλοκληρώσῃ τὸν «Καραϊσκάκη» τοῦ γιὰ νά προσφέρῃ στὸ ἔθνος ἓνα ἀκόμη ἔργο ἀθάνατο· καί δούλευε ὅσο μπορούσε, μέρα καί νύχτα. Συχνὰ τὸ γραφεῖο του, ὅπου εἶχε τὸ κρεβάτι του, ἔμενε φωτεινὸ τὶς νύχτες ποὺ ἀγρυπνοῦσε. Ὁ Βλαχογιάννης ὁμως δὲν εἶχε τώρα τὴν ἀντοχὴ ποὺ εἶχε στὰ περασμένα χρόνια. Συχνὰ ἔκλειναν τὰ μάτια του καί ἔγερνε στὸ κρεβάτι ποὺ ἦταν καί κάθισμά του. Τὰ μάτια ἔκλειναν, ἀπὸ τὸ νοῦ του περνοῦσαν τώρα ἰδέες ὠραίες, γοητευτικές, πρωτότυπες, γιὰ νά σβύσουν ἀμέσως μόλις ξυπνοῦσε. Ἡ κατάσταση αὐτὴ τὸν ἀνάγκασε νά περιορίσῃ τὴ δημιουργικὴ του ἐργασία καί νά περιοριστῆ σὲ διαβάσματα. Τὸ διάβασμα τὸ θεωροῦσε ἀπαραίτητο συμπλήρωμα τῆς ἐργασίας του. Ἐδιάβαζε καί σημείωνε ὅ,τι τοῦ κινουσε τὸ ἐνδιαφέρον καί νόμιζε ὅτι ἔπρεπε ν' ἀποδελτιωθῆ. Ὅταν θυμόταν τὸν ποιητὴ, ἀνοίγε τὸ Βύρωνα, τὸ Σέλλεϋ καί τοὺς ἄλλους Ἄγγλους ποιητὲς ποὺ ἔστεκαν δίπλα του (στὸ πρωτότυπο ἐννοεῖται). Ἄμα θυμόταν τὸν ἱστορικό, ἔπερνε τὸ Θουκυδίδη, τὸ Δ. Ἀλικαρνασσέα καί ἄλλους. Μιὰ μέρα ποὺ κύταζε ἓνα τόμο ὀγκώδη μὲ ρώτησε: «Τί νομίζεις εἶναι αὐτὸ τὸ βιβλίο; Ὁ Ἡρόδοτος, θεῖο βιβλίο τῆς ἀνθρωπότητος». Τὸν Ἡρόδοτο ἐκτιμοῦσε περισσότερο κι ἀπ' τὸ Θουκυδίδη. Μήπως ὁμως κι αὐτὸς δὲν ἦταν γιὰ τὰ χρόνια τοῦ ἱεροῦ μας Ἀγῶνα ἓνα εἶδος Ἡροδότου; Εἶναι κρίμα ὅτι δὲν τοῦ δόθηκε εὐκαιρία νά χαρίσῃ στὴ νέα γενεὰ παρά τὰ «Μηδικὰ» μονάχα τοῦ Ἡροδότου. Νεώτερος εἶχε καταπιαστῆ μὲ τὸν Πίνδαρο. Ὁ Γρυπάρης, φίλος καί θαυμαστής του ἀπὸ τὰ νεανικά χρόνια, τὸν παρακινουσε συχνὰ γι' αὐτό. Τώρα ὁμως τί μπορούσε νά κάμῃ; Τσακισμένος ἀπὸ τὰ χρόνια, ποὺ βάραιναν στὴν ἀλύγιστη ράχη του, τὴν κούραση, τὶς στερήσεις καί ταλαιπωρίες τῆς κατοχῆς, κοίταζε μελαγχολικά τὸ ἀπέραντο ὑλικό, συγκομιδὴ προσπάθειας ἐντατικῆς καί ἀκοίμητης, μιᾶς ὀλόκληρης ζωῆς, ποὺ τὸν περίμενε νά τὸ μετουσιώσῃ

σὲ ἓνα ἔργο ἀθάνατο· καί συχνὰ μοῦ ἔλεγε: «Δὲ θὰ ζήσω γιὰ νά τελειώσω τὸν «Καραϊσκάκη». Αὐτὸς ἦταν ὁ τελευταῖος καὶ μὸς του.

Ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὸ Βλαχογιάννη ἦταν καί μιὰ εὐκαιρία γιὰ νάκούσῃ κανεὶς ἀπὸ τὸ στόμα του χίλιες δυὸ παρατηρήσεις, σοφές καί πρωτότυπες. Ὅλα τὰ πρόσεχε, ἔμψυχα καί ἀψυχα, δέντρα, πουλιά, ἀνθρώπους, γιὰτί πάνω ἀπ' ὅλα ὁ Βλαχογιάννης ἦταν καί ἔμεινε ποιητῆς. Καμάρωνε στὸ δρόμο τὰ κοκόρια, μᾶς ἔκανε ὀλόκληρη διδασκαλία γιὰ τὰ πετροχελίδονα καθὼς τὰ ἔβλεπε νά σπαθίζουν τὸν ἀέρα. Ἔστεκε μόλις ἐφθάναμε στοῦ Μακρυγιάννη γιὰ νά μοῦ δείξῃ τὴν πληγωμένη ὄψη τοῦ Παρθενῶνα, ποὺ πρόβαλλε ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ σπίτια καί ἔκανε τὴν ὁμορφιά του πὶδ συμπαθητική. Καθὼς προχωρούσαμε μοῦ ἔδειχνε στὸ χῶρο τῶν Ὀλυμπίων τὴ θέση μὲ τὶς σπηλιές, ὅπου καθισμένος ὁ Μακρυγιάννης ἔγραφε τὰ περίφημα ἀπομνημονεύματά του. Κατεβαίνοντας ἀπὸ τὸ μνημεῖο τοῦ Ἄγνωστου πρὸς τοῦ Ζαχαράτου, σήκωνε τὸ μπαστοῦνι καί μοῦ ἔδειχνε ἓνα ἀπὸ τὰ πουρνάρια τοῦ κήπου, ποὺ καθὼς ἔμεινε ἀκούρευτο καί ἀπεριποίητο ἀπὸ χέρι ἀνθρώπου, ἀπλωνε ἓνα κλωνάρι του πάνω ἀπὸ τὸ πεζοδρόμιο καί ἔμοιαζε τόξο, σὰ νά ἦταν στὸ λόγγο, καί πρόσθετε, ἐκφράζοντας τὴν ἐντύπωσή του: «Ἀριστούργημα».

Τὴ λέξη αὐτὴ χρησιμοποιοῦσε σὲ κάθε περίπτωση ποὺ ἔμενε ἐνθουσιασμένος: «Ἀριστούργημα» ἦταν μιὰ διήγηση, ἀλλὰ καί ἓνα γιαοῦρτι, καί ἓνα κρῦο νερὸ τοῦ Ζαχαράτου. Καί κεῖ εἶχε χίλια δυὸ νά προσέξῃ. Κάποτε δείχνοντας ἓνα κοσμικὸ τύπο, μὲ ἀψογὴ ἐμφάνιση, ποὺ ἔπινε τὸν καφέ του, μοῦ λέγει: «Τὸν βλέπεις αὐτόν; ἦταν ἓνας λωποδύτης. Εἶχε μπῆ σὲ κάποιο σπίτι στὸ Κολωνάκι, κι ἐπειδὴ τὸν πῆραν εἶδηση πήδηξε ἀπὸ τὸ παράθυρο...». Κι ὅταν τοῦ συνέστησα νά μιλήσῃ σιγώτερα γιὰ νά μὴν ἀκουστῆ, μοῦ ἀπάντησε: «Δὲν τολμάει νά μὲ κοιτάξῃ, γιὰτί ξέρω τὰ ἀπλута του...» Καί δὲν ἤξερε μονάχα αὐτά. Ἦξερε τὰ ἀπλута καί πολλῶν ἄλλων ἀνθρώπων μὲ ὄνομα καί στὴν κοινωνία καί στὰ γράμματα!.. Μοῦ τὰ ἔλεγε ὅλα γιὰ φίλους καί ἐχθρούς του. Ὅσα λέγονται ἀπ' αὐτὰ τὰ βλέπει ὁ ἀναγνώστης, συμπληρωμένα καί ἀπὸ ἐντυπώσεις, ἀνακοινώσεις κλπ., στὴ γνωμολογία Βλαχογιάννη, ποὺ δίνομε ξεχωριστά. Ἐννοεῖται ὅτι ὅλα αὐτὰ ἐλέγονταν ἀνοιχτά, χωρὶς καμουφλαρίσματα καί ὑπονοούμενα. Καθὼς τὸν ἀκουγα, ἔκανα τὴ σκέψη: τώρα φυσικὸ εἶναι νά πῆ αὐτό, ἀλλ' αὐτό δὲ λέγεται. Καί ὁμως τὸ ἔλεγε, σὰ νά «ἐξεμαίευε» τὴ σκέψη μου. Ἦταν τρομερὴ ἡ εἰλικρίνειά του καί μιλοῦσε ἔτσι μπροστὰ καί σὲ ἄλλους. Ὅσοι δὲν τὸν ἤξεραν, τὸν παρεξηγοῦσαν καί παρανοοῦσαν τὰ λεγόμενά του. Ἀπὸ τοῦ Ζαχαράτου καμάρωνε καί τὶς διάφορες παρελάσεις. Ἡ θέση του ἦταν ἓνα παρατηρητή-

ριο πού του επέτρεπε νά βλέπη και μέσα και έξω.

Ἦρθε ὥρα ὁμως πού τὰ πόδια του ἐβάραιναν περισσότερο. Τότε σωριάστηκε στό κρεβάτι του και παρά τις ἐλπίδες και τὰ φάρμακα πού του ἔδιναν οἱ γιατροί, — εἶχαν σταλῆ ἀπό τόν κ. Μ. Μαντούδη, Διευθυντή Γραμμάτων, πού εἶχε δείξει ζωηρότατο ἐνδιαφέρον και στήν προκειμένη περίπτωση, — και ὁ συντοπίτης και πρόσωπικός γιατρός και φίλος του κ. Σ. Ράντζος, ἡ κατάσταση τῆς ὑγείας του ὄλο και χειροτέρευε. Κάποια μέρα τόν βρῆκα σέ ἀπελπιστική κατάσταση. Δέ μποροῦσε νά θυμηθῆ πού εἶχε βάλει τὸ πορτοφόλι του και ἀνησυχούσε. Τὸ βρῆκα κάτω ἀπό τὸ κρεβάτι του, ἀλλὰ πρὸς τὸ κέντρο, πού δέν εἶχαν ψάξει ἠσύχασε και μοῦ εἶπε: «Κάτι τρομερὸ μοῦ συνέβη ἀπόψε», και πρόσθεσε ἡ ἀδελφή του ὅτι εἶχε πέσει ἀπὸ τὸ κρεβάτι και ἔμεινε στό πάτωμα ὡς τὸ πρωῖ, φανταζόμενος ὅτι βρίσκεται στό Μπεννακέϊκα. Μόλις διαπίστωσα τὴν κατάσταση αὐτή, ἔτρεξα και εἰδοποίησα τόν κ. Μαντούδη, πού ἐνέργησε ἀμέσως γιὰ τὴν εἴσοδό του στόν «Εὐαγγελισμό», ὅπου θεωρήθηκε ἀπαραίτητη ἡ μεταφορά του. Στὸ δρόμο πού πηγαίναμε μὲ τὸ νοσοκομειακὸ αὐτοκίνητο, —ξαπλωμένος ἐκεῖνος στό φορεῖο κι ἐγὼ δίπλα, μοναδικὸς σύντροφός του, — τοῦ θυμίζα κάθε μέρος πού περνούσαμε και δέν ἔπαυα νά του μεταδίδω τὴν αἰσιοδοξία μου, ὅτι πολὺ γρήγορα θάναλάμβανε και θά γύριζε στό σπίτι του. Μὲ κοίταζε χωρίς νά μιλά. Ἡ παρουσία τοῦ σεβαστοῦ φίλου ποιητοῦ κ. Σ. Σκίπη, πού ἔσπευσε πρῶτος αὐτὸς ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ πνευματικοῦ μας κόσμου νά ἐνθαρρύνῃ τόν ἄρρωστο φίλο του, συγκίνησε βαθιὰ τὸ Βλαχογιάννη. Στὴν ἀρχὴ

φαινόταν νά συμερίζεται τις ἐλπίδες πού του ἔδιναν ὄλοι, γιατροί και φίλοι. Ὅσο περνοῦσαν ὁμως οἱ μέρες, ἡ δρεξὴ του ὑποχωροῦσε διαρκῶς και περισσότερο. Τὰ φαγητὰ και τὰ φρούτα τῶν φίλων ἐγύριζαν ὅπως ἔρχονταν. Οἱ γιατροί τὸν παρακολουθοῦσαν γιὰ νά διαπιστώσουν ἀπλῶς τὴ χειροτέρευση. Μιὰ μέρα τόν βρῆκα ντυμένο στό κρεβάτι του (β' θέση), ἔτοιμο νά γυρίσῃ στό σπίτι του. Δέν εἶχε δύναμη ὁμως νά σταθῆ και ξανάπεσε χωρίς νά σηκωθῆ πιά. Κι ὅταν οἱ γιατροί ἀποφάσισαν νά του κάμουν μερικές ἐνέσεις, ἦταν ἀργά. Σέ μιὰ στιγμή πόνου ἀπὸ τις ἐνέσεις, θυμῆθηκε τὸν ἑαυτό του και θέλησε νά χειροδικήσῃ. Αὐτὴ ἦταν ἡ τελευταία ἀντίδραση. Ὑστερα πῆρε τὴν ἀπόφαση. Δέν ἔβαζε τίποτα στό στόμα του, ὡς πού ἦρθε τὸ μοιραῖο. Ἡ 23 Αὐγούστου, ἡμέρα πού γιόρταζε τὸν τόπο του ἡ Παναγία ἡ «Προυσιώτισσα» πού τόσο τιμοῦσε κι ὁ Καραϊσκάκης, ἦταν ἡ τελευταία του. Τὴν ἄλλη μέρα—τί σύμπτωση!—γιορτῆ κι αὐτὴ μιᾶς ἄλλης μεγάλης μορφῆς τοῦ τόπου του και τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦ Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ, τὸν ἔφεραν στό Α' νεκροταφεῖο, ὅπου οἱ φίλοι του Γ. Ἀθάνας, Α. Σικελιανὸς και Ν. Βέης, τὸν ἀποχαιρέτησαν ἐκ μέρους τοῦ πνευματικοῦ κόσμου μὲ συγκινητικὰ και ἐμπνευσμένα λόγια.

Ἀπὸ τὴν τελευταία κατοικία του ἀγναντεύει τώρα ὁ Βλαχογιάννης τὴν Ἀκρόπολη και τὸν «Ἀνάλατο». Κι ἂν οἱ νεκροὶ ἀναθυμοῦνται, θά δραματίζεται τις νίκες τοῦ Καραϊσκάκη, πού θᾶρχονται και πάντα θᾶρχονται γιὰ νά θυμίζουν, μαζί μὲ τὴν ἀθάνατη ἐκείνη γενεά, και τὸ ὄνομα τοῦ Γιάννη Βλαχογιάννη, πού ἀνάστησε μὲ τὸ ἔργο του τὸ ἀπέραντο τὰ ἀθάνατα τρόπαιά της.

ΑΓΓΕΛΟΣ Ν. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ

